

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΓΟΡΤΥΝΗΣ ΚΑΙ ΑΡΚΑΔΙΑΣ
ΙΕΡΑ ΚΟΙΝΟΒΙΑΚΗ ΜΟΝΗ
ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΟΥΔΟΥΜΑ

*Ὁ Καθηγητὴς Ἀθανάσιος Παλιούρας
ὅπως τὸν γνωρίσαμε*

Ἔκδοση 2015



Ἡ Ἐφέστιος Ἰ. Εἰκόνα τῆς Παναγίας
τῆς Ἰ. Μονῆς Κουδουμᾶ.



Οἱ Ἅγιοι Πατέρες τῆς Ἰ. Μονῆς Κουδουμᾶ,
Παρθένιος καί Εὐμένιος.



Ἡ παρά τῷ Λυβικῷ Πελάγει Ἱερά Μονή τοῦ Κουδουμᾶ.



Ό Καθηγητής Αρχαιολογίας Άθανάσιος Παλιούρας.





ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ περίφημος ποιητής Ν. Γκάτσος κάποτε ἔγραψε στίχους γιὰ τὴν Περσεφόνη, τοὺς ὁποίους μελοποίησε ὁ διαπρεπὴς μουσικὸς Μ. Χατζηδάκης καὶ τραγούδησε τόσο ἐκφραστικὰ ἢ Μ. Φαλαντούρη. Μεταξὺ ἄλλων λέει: «Κοιμήσου Περσεφόνη στὴν ἀγκαλιὰ τῆς γῆς στοῦ κόσμου τὸ μπαλκόνι ποτέ μὴ ξαναβγεῖς».

Ὁ στίχος αὐτὸς ὑποδηλώνει τὴν ἀσέβεια μὲ τὴν ὁποία ὁ σύγχρονος κόσμος, οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἀπαιδευσία τους καὶ οἱ εἰδικοί μὲ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἀρχαιοτήτων ὡς νεκρῶν ἀντικειμένων, βλέπει τὴν πολιτιστικὴ μας κληρονομιά.

Λέει ἀκόμα ὁ ποιητὴς ὅτι: «Ἐκεῖ πού φύτρωνε φλισκούνι κι ἄγρια μέντα κι ἔβγαζε ἡ γῆ τὸ πρῶτο της κυκλάμινο, τώρα χωριάτες παζαρεύουν τὰ τσιμέντα καὶ τὰ πουλιά πέφτουν νεκρά στὴν ὑψικάμινο». Συνεχίζει δέ, πολὺ χαρακτηριστικὰ, ὡς ἐξῆς: «Ἐκεῖ πού σμίγανε τὰ χέρια τους οἱ μύστες εὐλαβικά πρὶν μποῦν στό θυσιαστήριο, τώρα πετᾶνε ἀποτσιγάρα οἱ τουρίστες καὶ τὸ καινούργιο παν' νὰ δοῦν διυλιστήριο», γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο, λοιπόν: «Κοιμήσου Περσεφόνη στὴν ἀγκαλιὰ τῆς γῆς στοῦ κόσμου τὸ μπαλκόνι ποτέ μὴ ξαναβγεῖς», γιὰ νὰ διαφυλαχθεῖς ἀπὸ τὴ σύγχρονη βαρβαρότητα καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ γραφειοκρατεία.



Ἀπονομή, ἀπὸ τὸ Σεβ. Μητροπολίτη Γορτύνης καὶ Ἀρκαδίας κ. Μακάριο, στὸν Καθηγητὴ Ἀρχαιολογίας Ἀθανάσιο Παλιούρα, τοῦ Σταυροῦ τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων Παύλου καὶ Τίτου τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, μετὰ σχετικοῦ παπύρου. Ἱερά Μονὴ Κουδουμᾶ, Ἑσπερινὸς τῆς Παναγίας 2013.

Εἶναι καλύτερα νὰ βρίσκονται μέσα στὴ γῆ, γιὰ νὰ γλυτώσεις ἀπὸ ἄσπλαχνα χέρια πού θὰ σέ πουλήσουν, σέ ξένα μέρη, σ' ἄλλους τόπους, ἀπὸ ἀδιάφορα βλέμματα, ἀπὸ τὰ κουτιά τῆς ναφθαλίνης τῶν κρατικῶν παραγόντων κάθε ἐποχῆς, χωρὶς οὐσιαστικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ ἀπὸ γραφειοκράτες πού θὰ σέ κάνουν νὰ περιμένεις πότε ἡ κοσμικὴ ἐξουσία θὰ ἀποφασίσει νὰ ἐνσχύψει πάνω στίς πληγές πού φέρεις Περσεφόνη ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου καὶ ἀπὸ τίς κακοποιήσεις μας.

Αὐτὸς ὁ σπαραγμὸς γιὰ τὴν Περσεφόνη συμπυκνώνει, τὸ ὅλο ἀρχαιολογικὸ πρόβλημα καὶ ἀδιέξοδο τῆς νεώτερης Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀδυναμία της νὰ εἰσχωρήσει στίς ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε νὰ ἀποδράσει ἀπὸ τὴν Βαβέλ τῆς εἰδωλοποιίας.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶσαι μύστης τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας καὶ νὰ εἶσαι ἕνας ἀπὸ τοὺς τόσους εἰδικούς πού κάποτε ἔκαμαν μιὰ μελέτη καὶ ἀπαιτοῦν νὰ τοὺς ρωτοῦν, χωρὶς οἱ ἴδιοι νὰ σέβονται αὐτὸ πού ὑπηρετοῦν καὶ οἱ ὁποῖοι σταματοῦν κάθε ἐνδιαφέρον, μετὰ τὸ ὥραριο ἢ μετὰ τὴ συνταξιοδότηση.

Ὁ Παλιούρας, εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς περιπτώσεις ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, πού δὲν λογάριασαν τὴ συνεισφορά τους στὰ ἀρχαιολογικά



δρῶμενα, ξερά, ἀκαδημαϊκά καὶ ὡς ἔτυχε ἢ ὅπως τὰ ἔφερε ἡ ζωὴ. Ποτέ δὲ ζήτησε νὰ διαφέρει ἐπειδὴ ἦταν εἰδικὸς σέ κάτι. Εἶχε ταπείνωση καὶ χριστιανικὴ πίστη. Αὐτὸ τὸ παρατηροῦμε σὲ ἀνθρώπους πού δὲν ξαφνιάστηκαν ἀπὸ αὐτὸ πού εἶναι καὶ ἀπὸ αὐτὸ πού τοὺς χάρισε ὁ Πανάγαθος Θεός.



Ἀπὸ τὸν Ἁγιασμό τῆς ἐναρξῆς τῆς ἀνασκαφῆς στὸ Ἱ. Μετόχιο Τριῶν Ἱεραρχῶν Λουσουδίου, τοῦ Ἰωσήφ Φίλαγρη, 1/8/2011.

Δέν είμαι ειδικός για νά κρίνω ἀρχαιολογικῶς. Αὐτό πού γράφω ἐδῶ, προλογίζοντας καί εὐλογώντας τήν παροῦσα ἔκδοση για τήν ὁποία συγχαίρω τήν Ἱ. Μονή τοῦ Κουδουμᾶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱ. Μητροπόλεως για τήν πρωτοβουλία της νά ἀφιερῶσει ἕνα μικρό τεῦχος για τή μνήμη τοῦ Ἀθανασίου Παλιούρα, εἶναι ὅτι ὁ Καθηγητής ἀνήκει στήν κατηγορία τῶν ἐκλεκτῶν ἐκείνων ἐιδικῶν πού μέ σύνεση καί ἀρχοντιά ἔκαναν τό καθῆκον τους. Διατήρησε τή σοβαρότητά του ἀκόμα καί μετά πού πῆρε τόσους τίτλους καί τόσες διακρίσεις. Εἶναι πολύ σημαντικό αὐτό. Ἄκουσα κάπου, ὅτι ὁ ἐθνικός μας ἀερομεταφορέας εἶναι τό καλάμι! Πολύ σημαντικό νά μὴν εἶσαι ἐπιβάτης αὐτοῦ τοῦ μεταφορέα, νά ἔχεις ταπείνωση καί σύνεση.



Μέσα ἀπό τήν ἀγάπη του για αὐτά πού ἔκανε, μέσα ἀπό τή διάθεσή του για προσφορά εὐεργέτησε καί τήν Ἱερά Μητρόπολή μας. Τοῦ χρωστᾶμε γι' αὐτό καί ἐκφράζουμε τήν βαθύτατη εὐγνωμοσύνη μας στόν ἴδιο, στήν, ἀπό τόν Χάρακα καταγόμενη, σύζυγό του κ. Ἐλένη καί πρός τά παιδιά του.

Μέ ἀγαθή ἀνάμνηση θά ἔχουμε στό νοῦ μας τήν παρακίνησή του για νά ξεκινήσει ἡ Ἐκκλησία τῶν Γορτυνίων τά ἐπιστημονικά Συνέδρια καί αὐτή ἡ παρακίνησή του, μαζί μέ ἄλλων φίλων, ἔχει φέρει ἤδη τόν ἐπιστημονικό καρπό δύο τέτοιων Συνεδρίων. Ὅταν λέμε παρακίνηση δέν ἀναφερόμαστε στήν παράθεση μιᾶς ιδέας, ἀλλά στή συνεργασία μας μαζί του για ἀρκετές ἡμέρες καί ὥρες, μαζί μέ τήν κόρη του τή Μίρκα.

Ζήσαμε ἀκόμα μαζί τίς ἀγωνίες για τό θέμα τοῦ Λουσουδίου καί ἄλλων συναφῶν ἀρχαιολογικῶν θεμάτων τῆς περιοχῆς μας. Πάλεψε για τήν ἐξασφάλιση τῶν ἀπαιτουμένων για τήν ἔναρξη τῶν ἀνασκαφῶν. Ἄν ὅμως δέν ὑπῆρχε ὁ Παλιούρας δέν θά ἦταν δυνατό νά ξεκινήσουμε τήν ἀνασκαφή στό Μοναστήρι τοῦ σπουδαίου Ἰωσήφ Φιλάγρη, τό Λουσουδί καί ἔτσι νά ἔλθουν στό φῶς τά μοναστηριακά ἀντιγραφεία στά ὁποία γράφονταν τά ἐξαιρετικά ἐκκλησιαστικά καί ἀριστοτελικά ἔργα τοῦ Φιλάγρη, τοῦ κυνηγημένου ἀπό τήν τότε βενετική ἐξουσία.



Ὁ Καθηγητής Ἀρχαιολογίας Ἀθανάσιος Παλιούρας, μέ τόν ἐπίσης Καθηγητή Ἀρχαιολογίας Antonino Di Vita, Χάρακας 2011.

Ὁ Παλιούρας ὀνόμασε τήν ἐνέργεια τῆς εἰρημένης ἀνασκαφῆς, σέ ἕνα δελτίο τύπου, ὡς ἐξῆς: «Ἡ δόξα τοῦ Βυζαντίου ἐπιστρέφει στό ταπεινό Λουσουδί κάτω ἀπό τήν κορυφή τοῦ Κόφωνα». Αὐτό, ὡς τίτλος, ὑποκρύπτει τήν ὄλη συμβουλή Παλιούρα για τή Μητροπολιτική μας Περιφέρεια, μέ σχεδιασμό καί προοπτική καί ἐμεῖς ἔχουμε χρέος στή μνήμη του νά συνεχίσουμε αὐτά πού μᾶς ἔδειξε ὁ δάσκαλος, Καθηγητής Παλιούρας.

Εἶναι ἐπίσης δηλωτικές τῆς πρότασης Παλιούρα για τήν Τοπική μας Ἐκκλησία οἱ λέξεις πού περιέχονται στήν ἐπιστημονική ἀνακοίνωσή του κατά τό 1^ο Διεθνές Συνέδριο Γόρτυνας τῆς Ἱ. Μητροπόλεώς μας, τό 2012, «...Ἐρημούπολη στή νότια Κρήτη...» καί ἄλλα πολλά πού ἔχουμε ὑποχρέωση νά συνεχίσουμε.

Χωρίς καλλιέργειες, ὅπως θά ἤθελε ὁ δάσκαλος, λιτά παρακαλοῦμε τόν Κύριο νά ἀναπαύει τήν ψυχή του καί ἐλπίζουμε ὡς Ἱ. Μητρόπολη, σέ συνεργασία μέ μαθητές καί συνεργάτες του, νά παρουσιάσουμε τοπικά ὅλες τίς πτυχές τοῦ ἔργου τοῦ εὐλογημένου ἐργάτου τῆς Ἀρχαιολογίας Ἀθανασίου Παλιούρα.-

10/7/2014, Μνήμη τῶν Ἁγ. Πατέρων τοῦ Κουδουμᾶ.

† Ὁ Γορτύνης καί Ἀρκαδίας Μακάριος



ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πέρασαν ήδη 9 μήνες από τότε που ο σεβαστός Καθηγητής Ἀθανάσιος Παλιούρας «ἐπλήρωσε τό κοινόν χρέος» καί μετέβη από τά πρόσκαιρα καί φθαρτά στά αιώνια καί ἄφθαρτα. Ἡ προσφορά τοῦ ἀείμνηστου Καθηγητοῦ ὑπῆρξε τεράστια τόσο στό πεδίο τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαίδευσης, ὅσο καί στήν ἐπιτόπια ἀνασκαφή ὅπως θά φανεῖ καί ἀπό τά κείμενα πού ἀκολουθοῦν.

Τά τελευταῖα 5 χρόνια ἡ Ἱερά Μονή μας συνεργάστηκε μέ τόν κ. Παλιούρα γιά τήν ἀνασκαφή τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Τριῶν Ἱεραρχῶν Λουσουδίου, πού δυστυχῶς ἔμελε νά εἶναι καί τό κύκνειο ἄσμα του. Δέν γνωρίζουμε ἀπό ἀνασκαφές καί οἱ γνώσεις μας πάνω στό πεδίο τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας εἶναι περιορισμένες, γι' αὐτό καί θά ἀφήσουμε τοὺς εἰδικούς καί τήν ἱστορία νά κρίνουν τό ἔργο τοῦ ἀείμνηστου Καθηγητοῦ. Αὐτό πού εἶδαμε ὅμως καί μαρτυροῦμε εἶναι ὅτι ὁ μακαριστός Καθηγητής Ἀθανάσιος Παλιούρας, τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καί οἱ συνεργάτες του, σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀδιαφορία τῶν ἡμερῶν μας, ἔδρασαν μέ τόν μεγαλύτερο σεβασμό γιά τοὺς ἱερούς τόπους μας, γνωρίζοντας ὅτι οἱ ἐκκλησίες δέν εἶναι ἀπομεινάρια ἐνός νεκροῦ πολιτισμοῦ, ἀλλά ζωντανά μνημεῖα, δέν ἀντιμετώπισαν τά ὅστᾳ ὡς νεκρά, ἀλλά ὡς λείψανα ἀνθρώπων πού περιμένουν τό φῶς τῆς ἀναστάσεως.

Αὐτή εἶναι κατά τήν ταπεινή μας γνώμη καί ἡ μεγαλύτερη προσφορά τοῦ Καθηγητῆ: Τά βυζαντινά μνημεῖα, Μοναστήρια καί Ναοί, δέν εἶναι «ἐρείπια», ἀλλά ζωντανοί τόποι λατρείας τοῦ Θεοῦ, τόποι



μαρτυρίου καί ἀγώνα θεώσεως. Τά ὅστᾳ δέν εἶναι «εὐρήματα», ἀλλά ἁγιασμένα κειμήλια ἀνθρώπων πού ἀπέσπασαν τή θεία χάρη μέσα ἀπό χρόνια ἄσκησις καί ἀγώνα.

Μέ αἴσθημα εὐγνωμοσύνης γιά ὅσα μᾶς προσέφερε ὁ ἀείμνηστος Καθηγητής, ἀποφασίσαμε νά ζητήσουμε κείμενα ἀπό ἀνθρώπους πού τόν γνώρισαν καί νά προχωρήσουμε στήν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ μικροῦ τευχιδίου, εἰς μνήμην τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀθανασίου Παλιούρα, τοῦ ὁποῦ ὁ σεβασμός, ἡ πίστη, ἡ εὐαισθησία, ἡ ἀγάπη καί ἡ προσοχή ἅς ἀποτελέσουν πρότυπο γιά ὅλους ἐκείνους πού θέλουν νά ἀσχοληθοῦν μέ τήν ἐκκλησιαστική μας κληρονομία.

Εὐχαριστοῦμε πολύ τοὺς συγγραφεῖς τῶν κειμένων πού δέχτηκαν τήν πρότασή μας καί θέλησαν νά μοιραστοῦν μαζί μας τίς ἀναμνήσεις τους ἀπό τόν μακαριστό Καθηγητή Ἀθανάσιο Παλιούρα, καθώς καί τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη μας, Γορτύνης καί Ἀρκαδίας κ. κ. Μακάριο, πού εὐλόγησε, προλόγισε καί ἐπιμελήθηκε αὐτή τή μικρή ἀναμνηστική ἔκδοση.

† Ἀρχιμανδρίτης Μακάριος
καί οἱ σύν ἐμοί ἐν Χριστῷ ἀδελφοί



Ὁ Καθηγητής Ἀρχαιολογίας Ἀθανάσιος Παλιούρας. Πίσω του διακρίνεται ὁ ἐπίσης Καθηγητής Ἀρχαιολογίας Vincenzo La Rosa.
Ἱερά Μονή Κουδουμᾶ 2012.

Άθανάσιος Παλιούρας
«Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ, Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ, Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ»

Φώτιος Μάλαινος
Θεολόγος - Φιλολόγος
Διευθυντής 1^{ου} Γενικού Λυκείου Άγρινίου

Ο Άθανάσιος Παλιούρας του Δημητρίου γεννήθηκε τό 1937 στό Άγρίνιο και πιό συγκεκριμένα στή λαϊκή συνοικία τής Ντούτσαγας. Ο ίδιος σέ ένα πρόσφατο λογοτεχνικό του έργο, πού έκδόθηκε τό 2011, τό τιτλοφόρησε μέ τήν ακόλουθη σημειολογική αυτόπροσδιοριστική του δήλωση: «Γεννήθηκα στή Ντούτσαγα, ανάμεσα σέ Άρμένηδες, Έβραίους και Γύφτους».

Στή γενέτειρά του Άγρίνιο τελείωσε τό Δημοτικό και τό Γυμνάσιο, μέ τό «χῶμα της έδωσε ή φτέρνα του» δεσμό ακατάλυτο, μέ τίς χαρές της, τούς καημούς της, τίς γιορτές της, τά έθιμά της, τούς μεταπολεμικούς αγῶνες της για προκοπή ταυτίστηκε πέρα για πέρα ή ψυχή του έφηβου Θανάση κι αυτήν τήν πόλη, όπου κι αν πήγε, όπου κι αν έφτασε, τήν κουβαλούσε μέσα του ως πρώτη και παντοτινή αγάπη, ως νοσταλγία, ως ίνδαλμα, ως χρέος, ως κόσμος μικρό και μέγα. Έντεϋθεν και ό δίκαιος χαρακτηρισμός: Άθανάσιος Παλιούρας, ό Άγρινιώτης.

Μετά τίς έγκύκλιες σπουδές του σπούδασε Θεολογία και Αρχαιολογία στό Πανεπιστήμιο Άθηνων και ακολουθώς υπηρέτησε τή στρατιωτική του θητεία ως έφεδρος αξιωματικός.

Τό 1966 διά του ίεροϋ μυστηρίου του γάμου ένωσε τή ζωή του μέ τήν κρητικοπούλα Έλένη Λυδάκη, ή όποία στοργικά, διακριτικά και θυσιαστικά στάθηκε δίπλα του σέ όλες τίς περιόδους του κοινού τους βίου.

Τόν Φεβρουάριο του 1967 διορίστηκε Θεολόγος Καθηγητής στό Γυμνάσιο Άρρένων Άγρινίου και υπηρέτησε στή Μέση Έκπαίδευση μέχρι τόν Ιούνιο του 1976. Στό διάστημα αυτό δίδαξε ως

Καθηγητής και στά Γυμνάσια Κατούνας και Β' Θηλέων Άγρινίου, ενώ τό τελευταίο τρίμηνο του διδακτικού έτους 1975-1976 χρημάτισε Γυμνασιάρχης του Προτύπου Γυμνασίου Αναβρύτων Άθηνων, απ' όπου και μετατάχτηκε στήν Άνώτατη Έκπαίδευση.

Στό μεταξύ μέ ύποτροφία τής Άκαδημίας Άθηνων πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στό Έλληνικό Ίνστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Έρευνών τής Βενετίας, όπου έκπόνησε διδακτορική διατριβή μέ θέμα: «Ο ζωγράφος Γεώργιος Κλόντζας (1540-1608) και αι μικρογραφίαι του κώδικος αυτού». Τή διατριβή του υπέβαλε στή Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Άθηνων τό έτος 1973, απ' τήν όποία έλαβε μέ ΑΡΙΣΤΑ τό διδακτορικό του δίπλωμα.

Τό 1976 εκλέχτηκε Έντεταλμένος Έπιμελητής τής Βυζαντινής Αρχαιολογίας στή Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ίωαννίνων, τό 1984 αναπληρωτής Καθηγητής και τό 1988 Καθηγητής.

Άπ' τό 1976 υπηρέτησε άδιαλείπτως τή Βυζαντινή Αρχαιολογία στό Πανεπιστήμιο Ίωαννίνων μέχρι τό έτος 2006, όποτε και συνταξιοδοτήθηκε μέ τήν άπονομή του τίτλου του όμότιμου Καθηγητή.

Κατά τήν ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία διετέλεσε Πρόεδρος του Τμήματος Ίστορίας & Αρχαιολογίας απ' τό 1992 μέχρι τό 1998 και Διευθυντής του Τομέα Αρχαιολογίας απ' τό 1998 μέχρι τό 2006, θέση από τήν όποία συντόνιζε τή διδασκαλία όλων των μαθημάτων όχι μόνο τής Βυζαντινής, αλλά και τής Προϊστορικής και Κλασικής Αρχαιολογίας.

Γιά δώδεκα χρόνια υπηρέτησε ως μέλος τής Πανεπιστημιακής Συγκλήτου των Ίωαννίνων, ενώ από άνώτατες ακαδημαϊκές θέσεις (Πρόεδρος απ' τό 1998 έως τό 2005) υπηρέτησε και στίς πανεπιστημιακές σχολές του Άγρινίου, οι όποιες διοικητικά ανήκαν στό Πανεπιστήμιο Ίωαννίνων.

Άπό τό 1984 μέχρι τό 2012 διετέλεσε κατά διαστήματα μέλος του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου του Ύπουργείου Πολιτισμού, θέση από τήν όποία μέ τήν έγνωσμένη ύψηλή έπιστημο-

νική κατάρτιση, εὐσυνειδησία καὶ ὑπευθυνότητά του προσέφερε, ὑπὸ πολλές καὶ ποικίλες πολιτικές ἡγεσίες, ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στὴν ἀνάδειξη, διάσωση, συντήρηση καὶ προβολή τῶν ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν τῆς Χώρας μας.



Ἐπίσης γιὰ μιά εἰκοσαετία, ἤτοι ἀπ' τὸ 1980 μέχρι τὸ 2000 εἶχε τὴ γενικὴ ἐπιμέλεια τοῦ ἐτήσιου ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» καὶ γιὰ πολλά χρόνια τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων «ΔΩΔΩΝΗ».

Τὸ 1984 μέ πρόσκληση μετέβη στὴν Ἀμερικὴ στό Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν (Dumbarton Oaks) στὴν Οὐάσιγκτον τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Χάρβαρντ, ὡς ἐπιστημονικός συνεργάτης ἐπὶ ἓνα τρίμηνο, ἐνῶ γιὰ ἓνα τρίμηνο ἀκόμη ἔδωσε διαλέξεις σέ ἀρχαιολογικά τμήματα Πανεπιστημίων καὶ στοὺς Ἑλληνες τῆς Ἀμερικῆς.

Ἀπ' τὸ 1990 μέχρι τὸ 1995, παράλληλα μέ τὰ διδακτικά του καθήκοντα στό Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, δίδαξε θέματα τῆς ειδικότητάς του στὰ Σεμινάρια Βυζαντινῆς Ἱστορίας & Ἀρχαιολογίας τῆς Ἰ. Μητροπόλεως Ἐλβετίας στὴ Γενεύη.

Ἀπὸ τὸ 1993 ἕως τὸ 2006 δίδαξε τὸ μάθημα τῆς Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας στὴν Ἀνώτερη Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Βελλᾶς Ἰωαννίνων, ἐνῶ τὸ 2007 ὀρίστηκε Ἀντιπρόεδρος τῆς Διοικοῦσας Ἐπιτροπῆς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Βελλᾶς.

Ἀπ' τὸ πλούσιο ἐπιστημονικὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Καθηγητῆ Ἀθανασίου Παλιούρα, πέρα ἀπ' τὴ μνημονευθεῖσα διδακτορικὴ του διατριβή, ἀναφέρουμε τὰ σπουδαιότερα συγγράμματά του. Αὐτὰ εἶναι:

«Βυζαντινὴ Αἰτωλοακαρνανία» (α' ἔκδ. 1985, β' ἔκδ. 2004), βιβλίο πιλοτικὸ γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς μνημειακῆς τοπογραφίας τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Πρόκειται γιὰ τὴν πληρέστερη καὶ συστηματι-

κότερη μέχρι σήμερα ἐπιστημονικὴ καταγραφή, περιγραφή καὶ ἀξιολόγηση τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας καί, ἀναμφισβήτητα, κλασικὴ πλέον πηγή καὶ ἀφετηριακὸ μελέτημα γιὰ κάθε ἐρευνητὴ τῶν μνημείων αὐτῶν.

«Ὁδηγὸς τοῦ Μουσείου τῶν εἰκόνων καὶ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων Βενετίας».

«Εἰσαγωγή στὴ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία» (454 σελ., Ἰωάννινα 2004³), πανεπιστημιακὸ σύγγραμμα χάριν τῶν φοιτητῶν του.

«Μεταβυζαντινὴ Ζωγραφικὴ» (540 σελ.), ἐπίσης πανεπιστημιακὸ διδακτικὸ σύγγραμμα.

Συμμετοχὴ στὴ συγγραφὴ ὀγκωδέστατων καὶ πολυτελῶν συλλογικῶν τόμων, τῶν ὁποίων εἶχε καὶ τὴ γενικὴ ἐπιμέλεια. Πρόκειται γιὰ τὰ διεθνοῦς ἀναγνώρισης ἔργα:

α) «Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Κωνσταντινούπολης» (1989).

β) «Μακεδονία» (2 τόμοι, 1994).

γ) «Ἅγιοι Τόποι» (1987, 1988²).

δ) «Σινά» (1985).

ε) «Τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Νήσου τῶν Ἰωαννίνων» (1993).

Τὸν Καθηγητὴ Ἀθανάσιο Παλιούρα, πέραν τῆς ἐργογραφίας του, καταξίωσε καὶ ἐπέβαλε ὡς κορυφαῖο Ἀρχαιολόγο στὴ διεθνή ἐπιστημονικὴ κοινότητα τὸ ἀνασκαφικὸ του ἔργο. Διενήργησε ἀνασκαφές καὶ ἀνέδειξε α) τὴν Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ Λόφου Ἁγίας Τριάδος στὴν Κάτω Βασιλικὴ Αἰτωλίας (1980-1990), β) τὴν Ἐγκλείστρα τοῦ Σπηλαίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου Βαράσσοβας Αἰτωλίας (1990-2000), γ) τὴν Ἁγία Τριάδα Μαύρικα Ἀγρινίου (2000-2005), δ) τὴ Βυζαντινὴ Μονὴ Παναγίας Ἀρτοκωστῆς Κυνουρίας (2005) καὶ ε) τὸ Μοναστήρι – «Πανεπιστήμιο» τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, πού ἱδρυσε τὸν 14^ο αἰῶνα ὁ λόγιος κληρικός καὶ ἀριστοτελικὸς φιλόσοφος Ἰωσήφ Φιλάργης στὴν περιοχὴ Λουσοῦδι Καπετανιανῶν τῆς νότιας Κρήτης (2011-2013).

Στό σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι τό Μοναστήρι- «Πανεπιστήμιο» τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τοῦ Ἰωσήφ Φιλάγρη σήμερα εἶναι μετόχι τῆς δραστήριας καί φιλοπρόοδης ἀνδρώας Ἱεράς Μονῆς τῆς Παναγίας τοῦ Κουδουμᾶ τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία καί χρηματοδότησε μέ τήν εὐλογία τοῦ Μητροπολίτη Γορτύνης καί Ἀρκαδίας κ. Μακαρίου τήν ἀνασκαφή, πού διενήργησε, κατά τή διετία 2011-2013, ὁ Καθηγητής Ἀθανάσιος Παλιούρας ἀναδεικνύοντας ἔτσι ἕνα κορυφαῖο μνημεῖο τῆς βυζαντινῆς Κρήτης.

Ἡ ἀνασκαφή ἔφερε ἤδη στό φῶς δέκα κελλιά τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἰωσήφ Φιλάγρη καί σπουδαῖα εὐρήματα ἀπό ἕνα διάστημα τριακοσίων ἐτῶν (1350-1650) λειτουργίας του. Ἀκόμη, τό περίφημο βιβλιογραφικό ἐργαστήριο (scriptorium) ἀντιγραφῆς χειρογράφων, τό μοναδικό βιβλιογραφικό ἐργαστήριο πού ἐντοπίζεται στήν Κρήτη καί ἀπό τά ἐλάχιστα σωζόμενα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τό ὁποῖο διέσωσε πατερικά κείμενα καί πολλά ἀριστοτελικά ἔργα πού σχολίαζε ὁ ἴδιος ὁ Ἰωσήφ Φιλάγρης, μέγας σχολιαστής τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ὁ Ἀθανάσιος Παλιούρας, ὡς ἐρευνητής καί ἐπιστήμονας τῆς βυζαντινῆς τέχνης, διατύπωσε νέες ἀπόψεις γιά τήν καλλιτεχνική κίνηση στήν Κρήτη καί τή διακίνηση τῶν καλλιτεχνῶν στό Μεσογειακό χῶρο, γιά τήν τέχνη καί τήν ἀνάπτυξη νέων τάσεων στήν Κύπρο κατά τόν 16^ο αἰῶνα, καθῶς ἐπίσης καί γιά τήν ἐμφάνιση νέων θεμάτων στά εἰκονογραφικά προγράμματα τῆς ἐποχῆς μετά τήν Ἄλωση μέ κατάληξη τήν εἰκονογραφία τῶν Νεομαρτύρων.

Γενικότερα ἀναδείχτηκε ἔγκυρος καί αὐθεντικός ἐρμηνευτής τῆς βυζαντινῆς τέχνης τόσο στόν τομέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅσο καί στόν τομέα τῆς ὀρθόδοξης εἰκονογραφίας.

Στήν ἐπιτυχία του αὐτή νομίζουμε ὅτι συνετέλεσαν ἀποφασιστικά ἀφ' ἑνός ἡ ἀρχαιολογική καί φιλολογική του ὑψηλή ἐπιστημονική κατάρτιση καί ἀφ' ἑτέρου ἡ βαθιά καί στέρεη θεολογική καί ἐκκλησιαστική του παιδεία.

Ὁ ἄγευστος ὀρθοδόξου θεολογίας καί ἄμοιρος ἐκκλησιαστικοῦ βιώματος ἀρχαιολόγος ἀδυνατεῖ de facto νά διεισδύσει ἕως βαθέων στά γοητευτικά μυστικά τῆς βυζαντινῆς τέχνης καί στήν καλύτερη περίπτωση θά τήν ἀδικήσει.



Ὁ ὀρθόδοξος θεολογῶν βυζαντινός ἀρχαιολόγος ὅμως ἔχει τό συγκριτικό πλεονέκτημα καί τό ἀκαταμάχητο ἐπιστημονικό κριτήριο καί αἰσθητήριο ἔναντι οἰουδήποτε ἄλλου θύραθεν ἀρχαιολόγου γιά τήν πληρέστερη δυνατή κατανόηση καί ἔκφραση τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Καί ὁ Παλιούρας ἦταν ἕνας τέτοιος βυζαντινός ἀρχαιολόγος, διότι ἦταν συγχρόνως καί λαμπρός ὀρθόδοξος θεολόγος.

Ὁ Καθηγητής Ἀθανάσιος Παλιούρας κατά κοινή ὁμολογία τῶν χιλιάδων μαθητῶν καί φοιτητῶν του ὑπῆρξε ἕνας κορυφαῖος καί χαρισματικός δάσκαλος.

Ὅσοι τόν εἶχαν καθηγητή στό Γυμνάσιο καί ὅσοι στό Πανεπιστήμιο ἔχουν ἀνεξάλειπτη στή μνήμη τους τήν εἰκόνα τοῦ σοφοῦ δασκάλου, τοῦ ἄριστου παιδαγωγοῦ, τοῦ λαμπροῦ ἐπιστήμονα.

Ὁ λόγος του ἀπλός καί ἀνεπιτήδευτος, σαφής καί καθαρός, περιεκτικός καί οὐσιαστικός, γλυκύς καί εὐχάριστος, στοχαστικός καί διδακτικός, βαθιά ἀνθρώπινος καί παιδευτικός. Καί ὁ ρυθμός τῆς διδασκαλίας του ἐλαφρά ἀργός, ὥστε νά γίνονται ἀνάλαφρες καί οἱ πιό βαριές ἔννοιες.

Καί ἡ φωνή του ἤρεμη, σταθερή καί μᾶλλον σιγανή, ὥστε νά περιττεύουν ἡ ἔνταση καί ὁ ἀπότοκος αὐτῆς ἐξαναγκασμός. Καί ἡ ὄλη στάση τοῦ σώματος καί οἱ κινήσεις τοῦ δασκάλου,

μαζί με όλα τα παραπάνω, αναδείκνυαν τή διδασκαλία σέ άλληθινή μυσταγωγία και τόν άνδρα «άπό σκηνης φιλόσοφο».

Υψηλή έπιστημονική κατάρτιση, μεγάλη παιδαγωγική εύαισθησία και ύποβλητική διδακτική ικανότητα άποτελοϋσαν τούς



τρεις βασικούς πυλώνες πάνω στους οποίους έδράζονταν τά μαθήματά του και οι πανεπιστημιακές του παραδόσεις.

Νομίζουμε ότι, εκτός άπό τά φυσικά του προσόντα και χαρίσματα, τόν βοήθησε άποφασιστικά και ή δεκαετής διδακτική του έμπειρία άπό τή Μέση Έκπαίδευση νά συνδυάσει άριστοτεχνικά, ισόρροπα και γόνιμα τό άκαδημαϊκό - έπιστημονικό ιδεώδες μέ τό διδακτικό ιδεώδες και νά αναδειχθεί έτσι ένας ιδανικός πανεπιστημιακός δάσκαλος.

Ός νεαρός καθηγητής Γυμνασίου ήταν φορέας ενός ύγιους εκπαιδευτικού φιλελευθερισμού και μέ πρωτοποριακή νοοτροπία έντός και εκτός του σχολικού χώρου προσήγγιζε και κατακτούσε τούς μαθητές του. «Και ό έωρακώς μεμαρτύρηκε και άλληθινή αϋτου έστιν ή μαρτυρία».

Άνηκε στή σπανιότατη περίπτωση εκπαιδευτικού για τόν όποιο όλοι οι μαθητές του εκφράζονται μόνο μέ λόγους άγαθούς και τόν θυμούνται ισοβίως μέ βαθύ σεβασμό και πολλή άγάπη.

Άλλά και ως πανεπιστημιακός καθηγητής ό Άθανάσιος Παλιούρας μέ τόν ίδιο τρόπο έπικοινωνούσε μέ τούς φοιτητές του. Πέρα άπ' τό καθαρως διδακτικό του έργο, ώρες άτέλειωτες στεκόταν δίπλα τους και τούς καθοδηγούσε στά μυστικά τής έπιστήμης και τής έρευνας, ιδιαίτερα αϋτούς πού προχωροϋσαν σέ μεταπτυχιακές σπουδές και εκπόνηση διδακτορικής διατριβής. Κατηύθυνε τίς μεταπτυχιακές σπουδές στή Βυζαντινή Άρχαιολογία μεγάλου άριθμού φοιτητών και διετέλεσε έπόπτης καθηγητής δεκάδων διδακτόρων στους τομείς τής Βυζαντινής και Με-

ταβυζαντινής Άρχαιολογίας και Τέχνης. Παράλληλα συμμετείχε ως μέλος τριμελών και έπταμελών έπιτροπών για τήν κρίση μεταπτυχιακών και διδακτορικών έργων. Ός ιδανικός δάσκαλος αντιμετώπιζε κάθε νεαρό έπιστήμονα, έρευνητή, δημιουργό, συγγραφέα μέ τίς κορυφαίες παιδαγωγικές άρχές τής έπιείκειας και τής ένθάρρυνσης.

Άλλά και μέ άλλους τρόπους μετέδιδε εύχάριστα και άποτελεσματικά τή γνώση, όπως για παράδειγμα μέ τή διοργάνωση φοιτητικών εκδρομών σέ μεγάλα έντός και εκτός έλληνικών συνόρων κέντρα και μνημεία του έλληνορθόδοξου πολιτισμού μας. Στο σημείο αϋτό αξίζει νά αναφέρουμε ότι, πριν άπό μιά τέτοια εκδρομή, έγραφε ένα σχετικό έπιστημονικό βοήθημα, τό όποιο άποτελοϋσε τό πολυτιμότερο πνευματικό έφόδιο των εκδρομών και λειτουργούσε ως άτυπο πανεπιστημιακό σύγγραμμα μελέτης κατά τίς ήμέρες τής εκδρομής.

Ός άνθρωπος ό Άθανάσιος Παλιούρας σέ όλη του τή ζωή φανέρωνε και κατέθετε: ήθος, σεμνότητα, απλότητα, εύγένεια, μετριοπάθεια, φιλικότητα, εύρύτητα σκέψης, κοινωνική προσφορά και πάνω άπό όλα καλοσύνη και άγάπη.

Πίστευε στήν άγάπη, ένσάρκωνε τήν άγάπη, δίδασκε τήν άγάπη, διότι γνώριζε πολύ καλά ότι αϋτή «οϋδέποτε εκπίπτει». Αϋτή ήταν τό μεγαλύτερο μυστικό τής έπιτυχίας του σέ όλους τούς τομείς του ιδιωτικού και δημοσίου βίου του. Βαθιά ποτισμένος άπό τήν ορθόδοξη χριστιανική ανθρωπολογία άτένιζε και σεβόταν τόν κάθε άνθρωπο, ένήλικα αλλά και μικρό παιδί, έπιφανή αλλά και άσημο, έπιστήμονα αλλά και άγράμματο, όμοφρονα αλλά και έτερόφρονα, συμπατριώτη αλλά και ξένο, ως εικόνα Θεού.

Κι όπως μιά ζωή μελετούσε, τιμούσε και προσκυνούσε τίς ιερές εικόνες, πού ζωγράφισαν ανθρώπινα χέρια, έτσι μιά ζωή τιμούσε και δόξαζε μέ τήν άφειδώλευτη άγάπη του και τούς ανθρώπους, τίς ένσαρκες και έμψυχες εικόνες του Θεού.

Αυτή ἡ τοποθέτηση τοῦ Ἀθανασίου Παλιούρα ἔναντι τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, τοῦ ἀπαγόρευε νά αὐτοφυλακισθεῖ στά στενά καί ἄφιλα ὄρια ἑνός ἀκαδημαϊκοῦ ἐπαγγελματισμοῦ ἢ ἑνός ψυχροῦ ἐπιστημονισμοῦ, ἀλλά τόν ὠθοῦσε ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς ἐπαγγελματικῆς του σταδιοδρομίας καί πρὸς ἕνα φιλόφθωπο ἀνοιγμα πρὸς τὴν κοινωνία, παράλληλα πρὸς τὸ ἐπιστημονικό καί διδακτικό του ἔργο.

Ὁ ἄνθρωπος Παλιούρας σέ ὅλη του τὴ ζωή φρόντιζε καί «καλῶν ἔργων προΐστασθαι» μέ ἀποτέλεσμα νά ἔχει στό ἐνεργητικό του καί ἕνα πλουσιότατο πολιτιστικό καί κοινωνικό ἔργο, ἀφοῦ προσέφερε ἀπό πλεῖστα ὅσα μετερίζια καί ἐπὶ πολλές δεκαετίες «τά καλά καί ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις» (Τίτ. 3, 8).

Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ὅτι ὡς νεαρός καθηγητῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης ἴδρυσε τὸ Γυμνάσιο Καινούργιου Ἀγρινίου, ἐνῶ ὡς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων ἐργάστηκε ἀόκνως γιὰ τὴν ἴδρυση αὐτόνομου Πανεπιστημίου στό Ἀγρίνιο, τὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα του, μέ στόχο τὴν πολιτιστική καί κοινωνική ἀναβάθμισή της. Ἐπρόκειτο γιὰ τὸ μεγαλύτερο πνευματικό ὄραμα τοῦ καθηγητῆ Παλιούρα, τὸ ὁποῖο ὠστόσο δέν πραγματοποιήθηκε ἐξαιτίας ποικίλων ἐμποδίων.

Ἐπίσης ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ὅτι κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τοῦ βίου του, πού ζοῦσε ὡς συνταξιούχος στό Ἀγρίνιο, χρημάτισε Πρόεδρος τῆς Ἱστορικῆς καί Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, Ἀντιπρόεδρος τῆς Γυμναστικῆς Ἑταιρείας Ἀγρινίου, Ἀντιπρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Ἀγρινίου «Κώστας Χατζόπουλος», Ἀντιπρόεδρος τῆς Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Γεωργίου Ἑλληνικῶν Μεσολογγίου, ἐπιστημονικός ἐπόπτης τῆς ἀγιογράφησης τοῦ ἑνοριακοῦ του Ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος Ἀγρινίου, ἄμισθος ὑπεύθυνος ἀναστηλώσεων πολλῶν ἱερῶν μονῶν καί βυζαντινῶν μνημείων τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Παράλληλα ὑπηρετοῦσε τὴν τοπική κοινωνία μέ τὴ διοργάνωση συνεδρίων, σεμιναρίων καί ἡμερίδων, τὴν πραγματοποίηση ραδιοφωνικῶν καί τηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν,

τὴ συμμετοχή του σέ παρουσιάσεις νέων βιβλίων, τὴν ὀλοπρόθυμη ἀρωγή του σέ ἐπιστημονικούς συλλόγους καί πολιτιστικούς φορεῖς.

Στίς 11 Ὀκτωβρίου 2014, μετά ἀπό ὀλιγόμηνη ἀσθένεια, ὁ καθηγητῆς Ἀθανάσιος Παλιούρας ἀπεβίωσε καί τὴν ἐπόμενη ἡμέρα κηδεύτηκε πάνδημα στὸν Ἱερό Ναό Ἀγίας Τριάδος Ἀγρινίου.

Στὴν κηδεῖα του ἔλαβαν μέρος ὁ ἐπιχώριος Μητροπολίτης Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας κ. Κοσμᾶς, ὁ Μητροπολίτης Ναυπάκτου καί Ἀγίου Βλασίου κ. Ἱερόθεος, ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης κ. Ἰγνάτιος, ὁ Μητροπολίτης Εὐρίπου κ. Βασίλειος, πλειάδα ἱερέων, πολλοὶ πανεπιστημιακοί, πολλοὶ ἐκπρόσωποι ἀρχῶν καί φορέων καί πλῆθος κόσμου, ἐνῶ ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἐκφωνήθηκαν περὶ τούς εἴκοσι ἐπικήδειοι λόγοι.

Ἡ ἀναχώρησή του στοὺς Ἀγρινιώτες καί σ' ὅλους, ὅσοι τὸν γνώρισαν, ἄφησε ἕνα βαρὺ συναίσθημα πνευματικῆς καί πολιτιστικῆς ὀρφάνιας. Ἀπ' τὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ νοῦ καί τῆς καρδιάς του εἶχε νά δώσει ἀκόμη πάρα πολλά. Καίτοι ὅμως ἔφυγε σωματικά ἀπό κοντά μας, δέν ἔπαυσε οὔτε θά παύσει νά ζεῖ, νά ὁμιλεῖ, νά διδάσκει καί νά κινεῖται ἀνάμεσά μας μέ τὴν ἀγαθὴ μνήμη καί τά σπουδαῖα βιβλία του, πού κατέλιπε στοὺς ἐπιγενομένους.

Ὅποτε δικαιούμαστε νά δανειστοῦμε φιλολογικά ἕνα δίστιχο σέ ἱαμβικό βυζαντινὸ δωδεκασύλλαβο, πού γράφτηκε, βεβαίως, γιὰ ἄνδρα ἄλλης τάξεως, καί παραλλάσσοντάς το (τὸ δίστιχο) νά τὸ ἀφιερῶσουμε στὸν Καθηγητῆ Παλιούρα, ὡς ἐξῆς:

«Ζῆ Ἀθανάσιος καί θανῶν ἐν Κυρίῳ.

Ζῆ καί παρ' ἡμῖν, ὡς λαλῶν ἐκ τῶν βίβλων».



Ὁ ἀφηγητής Θανάσης Παλιούρας ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΦΙΛΟ ΠΟΥ ΗΞΕΡΕ ΝΑ ΒΑΔΙΖΕΙ ΣΚΥΦΤΟΣ

του Νίκου Ψιλάκη

Δέν είναι εύκολο νά μιλήσει κανείς για τόν Θανάση Παλιούρα. Οί μνήμες ξεχειλίζουν, ή συγκίνηση κάνει τά μάτια νά βουρκώνουν. Τόν θυμάμαι νά βαδίζει σκυφτός στ' ἀγιοτόπια τοῦ Νότου μέ τό βλέμμα καρφωμένο στή γῆ, ν' ἀνιχνεύει τά ἀρχαῖα μονοπάτια καί ν' ἀναζητᾶ τά κατάλοιπα ἐνός πολιτισμοῦ πού πλάτυνε τούς ὀρίζοντες τοῦ κόσμου.

«Ὁ ἀρχαιολόγος βαδίζει σκυφτός» ἔλεγε στούς φοιτητές του, προσπαθώντας νά τούς μυήσει ὄχι μόνο στή στείρα μεθοδολογία τῆς ἔρευνας, ἀλλά καί στή μόνη ἀληθινή τέχνη τοῦ μελετητῆ τῶν προηγούμενων πολιτισμῶν: νά κάνουν τά ἐρείπια νά μιλάνε! Ὁ Θανάσης ἔσκυβε μέ σεβασμό στή γῆς γιά ν' ἀκούσει τίς φωνές τῶν ἀπόντων, περπατοῦσε στά μονοπάτια τῆς μνήμης, προσπαθοῦσε νά δώσει φωνή στό κάθε σπασμένο κεραμικό, στήν κάθε πεσμένη πέτρα· ὄλα τά πράγματα πού βλέπομε μπροστά μας ἔχουν ν' ἀφηγηθῶν κι ἀπό μιά ἱστορία. Ἴσως καί πολλές ἱστορίες μαζί. Φτάνει νά ὑπάρχουν εὐήκοα ὦτα, ἐξασκημένα ν' ἀφουγκράζονται τούς ψιθύρους τῶν αἰώνων. Καί μάτια πού νά βλέπουν τά μῆ ὀρατά καί νά ξαναπλάθουν τόν χῶρο.

Ναοί θεόκτιστοι, καντήλια σβησμένα, πηγές, ἀγιάσματα, ἐρείπια παραδομένα στή λήθη, ἴχνη ἀνεξίτηλα ὄσων ἐπέλεξαν τόν



Ὁ Καθηγητής Ἀθαν. Παλιούρας, κατά τήν ἀνακοίνωσή του στό 1^ο Διεθνές Συνέδριο Γόρτυνας τῆς I. Μητροπόλεως Γορτύνης καί Ἀρκαδίας, (γιά τήν Ἱστορία, τήν Πνευματικότητα, τήν Τέχνη καί τόν Πολιτισμό τοῦ Κρητικοῦ Νότου), Μοῖρες 20-9-2012.

ἀσκητικό βίο ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καί ὄρεσι καί σπηλαίοις καί ταῖς ὄπαῖς τῆς γῆς. Ὁ Θανάσης ἦταν ἐξοικειωμένος μέ τά νοερά ταξίδια, μποροῦσε νά δαμάσει τόν χρόνο.

Τόν ἤξερα ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1980, ἀλλά εὐτύχησα νά τόν γνωρίσω πραγματικά ὡς συνοδοιπόρο στίς ἄγονες ἀκτές τοῦ Νότου, στά χριστιανικά ἱερά κορυφῆς, στά μικρομονάστηρα, στά ξωκλήσια. Περπατήσαμε πολλές φορές μαζί, ἀφουγκραστήκαμε τίς σιωπές τῶν αἰώνων, εἶδαμε φθαρμένες εἰκόνες καί ἀπολεπισμένες τοιχογραφίες. Χαρά μεγάλη νά ἔχει κανείς τέτοιο συνοδοιπόρο. Οἱ μορφές τῶν ἀγίων λαλοῦν, οἱ τοιχογραφίες δέν εἶναι μόνο ἔργα τέχνης, εἶναι οἱ μυστικές φωνές πού ξεπηδοῦν ἀπό τά βάθη τοῦ χρόνου καί φτάνουν στ' αὐτιά ἐκείνων πού μποροῦν καί θέλουν νά τίς ἀκούσουν. Στά ἐξασκημένα κι εὐήκοα ὦτα πού λέγαμε...

Ἐκεῖ, στίς σκιές τῶν ἀνεμοδαρμένων δέντρων ἢ καί στή δροσιά τῶν σπηλαίων, τόν ἄκουσα ν' ἀφηγεῖται. Μικρές καί μεγάλες ἱστορίες, ἄλλες βγαλμένες ἀπό τά προσωπικά του βιώματα κι ἄλλες δανεισμένες ἀπό ἐπιγραφές κι ἀπό ὕμνους. Κι ἂν θέλω σήμερα νά προσθέσω κάτι, ἐλάχιστο ἴσως, στό συναξάρι τοῦ ἀλησμόνητου φίλου, εἶναι τό χάρισμά του ν' ἀφηγεῖται. Ναι, ἦταν δάσκαλος ὁ Θανάσης, ὄχι μόνο ἐπειδή ἤξερε σέ βάθος αὐτά πού δίδασκε, ἀλλά κι ἐπειδή ἤξερε νά τά λέει· δηλαδή ν' ἀφηγεῖται. Μιλοῦσε ἤρεμα, πάντα ἤρεμα, ἀλλά καί πάντα μέ πάθος, πού δέν ἦταν εύκολο νά τό διακρίνει κανείς, πλούτιζε τόν λόγο του, ἦταν ἄμεσος, κρατοῦσε τόν ἀκροατή του σέ ἀγωνία, ζωντάνευε τίς ἀφηγήσεις μέ παρένθετες ἱστορίες καί παραδείγματα.

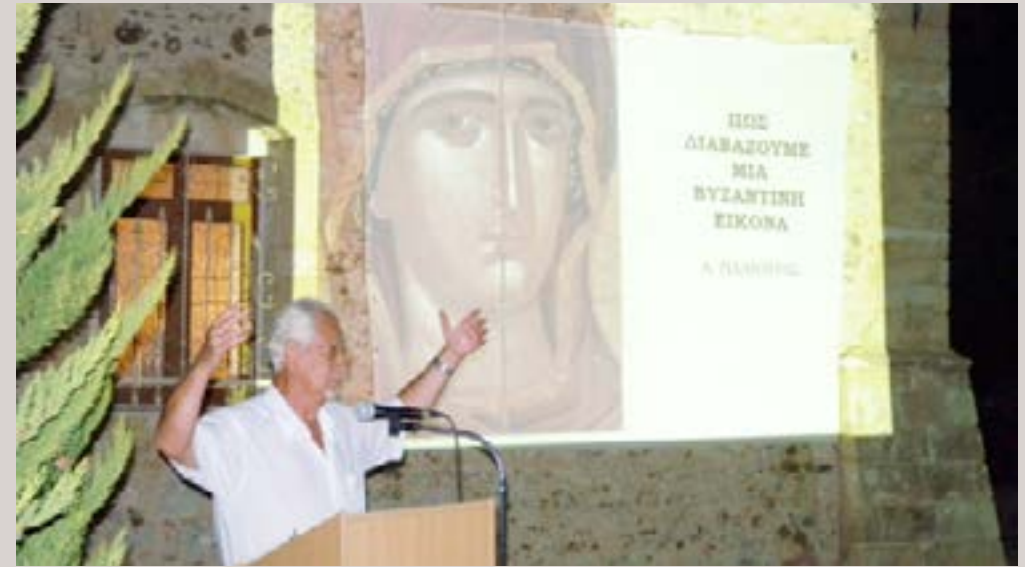
Ἀπό τά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1990 εἶχε γίνει θεσμός ἡ ἐτήσια ραδιοφωνική του συνέντευξη. Στήν Κρήτη ἐρχόταν κάθε καλοκαίρι, μόλις ὀλοκλήρωνε τίς ὑποχρεώσεις του στό Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων - συνήθως στά τέλη τοῦ Ἰούνη - κι ἔμενε μέχρι τά μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου. Λίγες μέρες μετά τήν ἀφιξή του ἐρχόταν στό στούντιο, καθόμασταν ὁ ἕνας ἀπέναντι στόν ἄλλο κι ἀρχιζε ἡ κουβέντα. Συζήτηση χωρίς καμιά προηγούμενη συνεννόηση,



Ο Καθηγητής Αθανάσιος Παλιούρας, κατά τή συνέντευξη τύπου πού δόθηκε στήν Περιφέρεια Κρήτης γιά τήν άνασκαφή στό Ι. Μετόχιο Τριών Ίεραρχών Λουσουδίου (Ιωσήφ Φιλάγγη), τής Ι. Μ. Κουδουμά. (23-9-2013)

αὐθόρμητη, χωρίς άτζέντα, μά πάντα ένδιαφέρουσα. Μποροῦσε ν' άρχίσει άπό τόν Όμηρο, νά περάσει στόν μνημειακό πλοῦτο τής Κρήτης, νά καταλήξει στόν Έρωτόκριτο, στόν Σεφέρη, στόν Σικελιανό. Ή νά μήν καταλήξει πουθενά, μόνο στήν ύπόσχεσή του νά ξανάρθει. Καί ξαναρχόταν. Δέν τό ζητοῦσα μόνο έγώ, τό ζητοῦσαν κι οί άκροατές μας, πού άπολάμβαναν έναν λόγο μεστό, γαλήνιο, παρηγορητικό. Σέ μιά τέτοια συζήτηση έκαμε τήν πρόταση πού, δυστυχώς, δέν άκούστηκε: Νά βρεθεῖ καινούργιος χῶρος, νά γίνει έννα καινούργιο μεγάλο μουσεῖο στό Ήράκλειο καί νά όνομαστεῖ «Μουσείο Μινωϊκοῦ Πολιτισμοῦ». Νά μείνει καί τό παλιό ως μνημεῖο τής νεότερης ιστορίας, νά λειτουργή-σει ως χῶρος περιοδικῶν έκθέσεων. Ήταν ή έποχή πού συζητι-οῦνταν έντονα ή πρόταση γιά τήν άνακαίνιση τοῦ Αρχαιολογι-κοῦ Μουσείου Ήρακλείου.

Ή άγωνία του γιά τά μνημεῖα τοῦ τόπου ἦταν έκδηλη. Φιλο-δοξοῦσε νά εκπαιδεύσει νέες γενιές έπιστημόνων γιά ν' άποκα-λύψουν τό άγνωστο παλαιοχριστιανικό παρελθόν τής Κρήτης καί ν' άναδείξουν τό θαῦμα τής κρητικῆς άναγέννησης, ὅπως έκφρά-στηκε μέ τήν περίφημη Κρητική Σχολή, μέ τήν όποία δέν έπαψε ποτέ ν' άσχολεῖται. Τό πάθος γιά τή μετάδοση τής γνώσης τόν όδήγησε στίς έτήσιες διαλέξεις του στόν Χάρακα, στό χωριό τής κ. Έλένης, τής γυναίκας του. Έκει, στόν ύπέροχο θεατρικό πε-ρίβολο τοῦ Αγίου Παντελεήμονα, μαζεῦονταν δεκάδες άνθρω-



Ο Καθηγητής Άθαν. Παλιούρας, σέ διάλεξη του στόν Χάρακα 2011.

ποι, κυρίως νέοι, γιά νά τόν άκούσουν. Δέν ἦταν άπλές διαλέξεις αὐτές. Μαθήματα άρχαιολογίας ἦταν. Έκλαικευτικά μαθήματα.

Άπό τή δεκαετία τοῦ 1990 μοῦ εἶχε μιλήσει γιά τήν Ντούτσα-γα. Δέν τήν ἤξερα. Ήταν μιά άγρινιώτικη γειτονιά, ή γειτονιά του. Τότε τόν άκουσα νά μιλά γιά τήν ωραία Πραξούλα, πού τή φωτογράφισαν μπροστά σε μουσαμά ζωγραφισμένο μέ άρχαῖες κολόνες, γιά τήν άτίθαση Γενοβέφα, πού έρωτεύτηκε τόν Βαγγέ-λη τόν γύφτο κι άκολούθησε τόν πλάνητα βίο. Σ' έννα συνέδριο, καλοκαίρι τοῦ 2000 στόν Άγιο Νικόλαο, καθόμασταν μαζί στό προεδρεῖο. Κρατοῦσε έννα φάκελο γεμάτο χαρτιά, γραμμένα κι άγραφα. Τόν άνοιξε. Θαῦμα νά διαβάξεις χειρόγραφα τοῦ Πα-λιούρα. Γράμματα μικρά, στρογγυλά, κείμενο καθαρό - ύπόδειγ-μα γραπτοῦ λόγου. Τράβηξε τό κείμενο τής εισήγησής του στό συνέδριο, έβγαλε καί δυό σελίδες γραμμένες μέ μολύβι. «Κάτι διαφορετικό» εἶπε καί μοῦ τίς έδωσε, έννοώντας πώς δέν ἦταν άρχαιολογικό μελέτημα, οὔτε καν έπιστημονική έργασία. Τίς διάβασα. Λόγος καθαρός, λιτός, περιγραφές, μνήμες άπό άλλες έποχές κι άλλους χρόνους. Πινελιές αὐτοβιογραφικές, αλλά όχι αὐτοβιογραφία. Στά αὐτοβιογραφικά κείμενα ό γράφων βάζει

συνήθως στό επίκεντρο τόν έαυτό του, ό κόσμος περιστρέφεται γύρω του. Στό κείμενο του Παλιούρα ό γράφων ήταν παρών, αλλά όχι πρωταγωνιστής. Θα έλεγα ότι ήταν εκεί, στό περιθώριο τής ιστορίας, ήταν εκεί για νά παρατηρεί και νά καταγράφει. Όνόματα, τοπωνύμια, δρόμοι ποτισμένοι μέ τήν άγωνία τής φυγής, μετανάστες: όλα τοποθετημένα στό χώρο και τό χρόνο μέ εϋγένεια έξαιρετική, γιατί ό Θανάσης σεβόταν πάντα τούς άλλους. Δέν μπορούσα νά κρύψω τόν ένθουσιασμό μου και, άφοϋ δέν ήταν εϋγενικό νά του μιλήσω σέ ώρα συνεδρίου, του έγραφα ένα μικρό σημείωμα: «Λογοτεχνία; Πότε θα τυπωθεί;». Πήρε τό χαρτί κι έγραψε άκριβώς άπό κάτω, σχεδόν συνθηματικά, τήν άπάντηση: «Σύντομα». Πέρασε μιά δεκαετία για νά δοϋμε τό μικρό βιβλίο «Γεννήθηκα στήν Ντούτσαγα». Τό διάβασα σέ μιά βραδιά. Νόμιζα πώς στό λόγο του ζωντάνευαν και μνήμες δικές μου. Στήν Ντούτσαγα δέν είχα πάει ποτέ. Και μάλλον δέν θα πάω ποτέ, άφοϋ δέν θα είναι ό ίδιος εκεί νά μου δείξει τό παλιό γηροκομείο, τό σπιτικό του μπάρμπα Ζάχου, τήν περίφημη συκαμιά του παιδικού του μαρτυρίου (σ' αυτό τό δέντρο είχε δέσει, ή μάλλον κρεμάσει, τρία παιδιά ό Φρίτς -Γερμανός αυτός- στά χρόνια τής Κατοχής. Τό ένα παιδί όνομαζόταν Θανάσης. Θανάσης Παλιούρας). Διάβαζα κι άκουγα τή φωνή του.

Σταματώ, λοιπόν, σ' αυτό τό έργο. Και ξαναλέω για νά θυμίσω τήν ταπεινοφροσύνη του ανθρώπου: αυτοβιογραφικό, αλλά όχι αυτοβιογραφία. Θα έλεγα ότι είναι τό συναξάρι μιās έποχής κρίσιμης για τήν Έλλάδα και τόν Έλληνισμό. Η Ρούμελη τής μετακατοχικής έποχής φανερώνεται όλοζώντανη στά μάτια του άναγνώστη. Όχι σαν ιστορία μέ χρονολογίες και βαρετές έξιστορήσεις γεγονότων, αλλά ως καταστάλαγμα μνήμης. Η Ντούτσαγα του Θανάση δέν είναι τίποτα περισσότερο άπό μιά μικρογραφία τής Έλλάδας. Μέ τίς άγωνίες της, μέ τίς έλπίδες της, μέ τόν άγώνα τών ανθρώπων, μέ τούς δρόμους πού όδηγοϋσαν στήν Άμερική τών μεταναστών. Ο σοφός Θανάσης Παλιούρας ήξερε καλά πώς ή παράθεση γεγονότων πού ό ιστορικός μπορεί



Ό Καθηγητής Άθαν. Παλιούρας, κατά τά πορίσματα του 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Γόρτυνας τής 1. Μητροπόλεως Γορτύνης και Άρκαδίας, (για τήν Ιστορία, τήν Πνευματικότητα, τήν Τέχνη και τόν Πολιτισμό του Κρητικού Νότου), Χάρακας 22-9-2012.

νά τά βλέπει έπουσιώδη κι άσήμαντα μπορούν νά δώσουν τήν πιό καθαρή, τήν πιό λαγαρή εικόνα μιās έποχής περασμένης.

Συναξάρι μιās έποχής, λοιπόν. Συναξάρι ενός τόπου πού μπορεί νά λέγεται Ντούτσαγα, αλλά πίσω άπό τίς γραμμές χαμογελά ή Ρούμελη, ή Έλλάδα. Συναξάρι τής μνήμης. Τό παιδί πού κλέβει ένα καρβέλι άπό τούς Γερμανούς, ή φωτογραφία πού άποστέλλεται στήν Άμερική για νά δει ό ύποψήφιος γαμπρός τήν ύποψήφια νύφη, ό προξενητής πού σκαρφίζεται τεχνάσματα, ή άγωνία τής μάνας πού φωτογραφίζει τήν ωραία Πραξούλα και στέλνει τή φωτογραφία στόν Άμερικάνο γαμπρό παρουσιάζοντάς την ως... Φωτούλα: αυτήν ήθελε νά παντρέψει, τή Φωτούλα, τή μεγαλύτερη κόρη, πού -ή καημένη- δέν ήταν... «έκπάγλου καλλονής», όπως παρατηροϋσε ό παμπόνηρος έπαγγελματίας προξενητής. Μιά μικροαπάτη πού έπιασε τόπο κι ένας άφηγητής πού κατάφερε ν' άποτυπώσει τήν ανθρώπινη ψυχή, τήν άγωνία τής επιβίωσης, μά και τήν άγωνία τής χήρας Άγρινιώτισσας μάνας. Αυτό έκανε ό Θανάσης. Τραβούσε τήν κουρτίνα του χρόνου κι άποκάλυπτε τίς ψυχές τών ανθρώπων. Σήμε-

ρα μπορεί νά φαίνεται παράξενο νά γίνονται προξενιά μέ φωτογραφίες. Τότε, όμως, ἦταν καθεστώς. Καί ὁ μετανάστης τῆς Ἀμερικῆς ἦταν κλεπούρι γιά τήν ἐξαθλιωμένη μεταπολεμική Ἑλλάδα· γαμπρός περιζήτητος.

Ὁ ὑπότιτλος τοῦ ἔργου «Γεννήθηκα στήν Ντούσαγα» εἶναι: Ἀνάμεσα σέ Ἀρμένηδες, Ἑβραίους καί γύφτους. Μιά μικρή κοινωνία - ἕνας κόσμος ὁλόκληρος. Τήν Ἑβραία συμμαθήτριά της θά ξανασυναντήσῃ σχεδόν 40 χρόνια μετά στήν Ἀμερική. Τούς Ἀρμένηδες γειτόνους θά τούς ξανασυναντήσῃ μόνο στό χαρτί μιᾶς θαμπῆς φωτογραφίας. Γιατί οἱ Ἀρμένηδες φύγανε κάποτε. Πῆγαν στήν καινούργια πατρίδα. Ὑποσχέθηκαν, ὅμως, νά στείλουν ἕνα γράμμα στούς παλιούς τους γείτονες. Νά τούς ποῦν πῶς περνοῦσαν. Κι ἐπειδή τά γράμματα πιθανόν νά λογοκρίνονταν τότε, στά χρόνια τοῦ Στάλιν, εἶπαν νά τούς στείλουν καί μία φωτογραφία. Αὐτή θά μαρτυροῦσε ὅσα δέν θά μπορούσαν νά γράψουν στό χαρτί: «Τήν ἀλήθεια θά τήν ἔλεγε ἡ φωτογραφία. Ἄν πραγματικά ἦταν εὐχαριστημένοι, στή φωτογραφία θά ἦταν ὅλοι ὄρθιοι. Ἄν τά πράγματα ἦταν δυσάρεστα, θά φωτογραφίζονταν οἱ μισοί ὄρθιοι κι οἱ μισοί καθιστοί. Ἄν, ὅμως, πράγμα πού δέν εὐχόνταν, ἡ νέα τους ζωή ἦταν μαύρη κι ἄραχνη, θά φωτογραφίζονταν ὅλοι καθιστοί». Πέρασε ἕνας χρόνος καί κάποια μέρα ἔφερε ὁ ταχυδρόμος ἕνα φάκελο. Ἦταν φτηνός, φτωχός, «χειρότερος ἀπό τά χαρτιά τοῦ Λαδόπουλου τῆς Πάτρας». Δέν εἶχε γράμμα· μία φωτογραφία μόνο. Ὁ πατέρας τοῦ Θανάση ἄνοιξε τό φάκελο μέ τρεμάμενα χέρια: «Ἄρχισε νά περιεργάζεται τή φωτογραφία, ἐνῶ ὅλοι τόν εἶχαν περικυκλώσει. Μιά μικρή θαμπή, σκοτεινή, κακοφωτισμένη καί κακοτραβηγμένη φωτογραφία. Μέ δυσκολία προσπαθοῦσαν ὅλοι, καθώς στριμώχνονταν γύρω ἀπό τόν πατέρα μου, ν' ἀναγνωρίσουν τά πρόσωπα τῶν Ἀρμένηδων, τῶν παλιῶν συγκατοίκων. Κι ὕστερα ἄρχισε ἀπό τίς γυναῖκες ἕνα βουβό κλάμα, πού θύμιζε χορό ἀρχαίας τραγωδίας. Ἐπειδή κατάλαβαν καλά, δέν χρειάζονταν ἐξηγήσεις. Στή φωτογραφία ὅλοι οἱ Ἀρμένηδες ἦταν ξαπλωμένοι στό χῶμα».

Τό διαβάζω καί τό ξαναδιαβάζω ὡς ἐραστής τῆς φωτογραφικῆς τέχνης. Μέσα σέ λίγες γραμμές ὁ Θανάσης ἀποκαλύπτει στόν ἀναγνώστη του πῶς δέν ὑπάρχει μόνο μία γλώσσα. Ὁ ἄνθρωπος μπορεί νά χρησιμοποιεῖ κι ἄλλους κώδικες ἐπικοινωνίας. Μιά χειρονομία, μία ἔκφραση τοῦ προσώπου, ἕνα χαμόγελο. Ἀκόμη καί μία φωτογραφία πού φανερώνει ὅσα δέν λέει, ἢ δέν μπορεί νά φανερώσει ἡ γλώσσα.

Θανάση Παλιούρα, φίλε ἀγαπημένε, ξέρω τί κάνεις ἐκεῖ στή γαλήνη τῆς Παραδείσου. Ψάχνεις ἀκόμη τά μονοπάτια τῶν ἀγίων, ἀναζητᾷς τίς ἀρχαίες γραφές, ψάχνεις ἐκεῖνον τόν ἀσκητή πού πέρασε μέρες καί μέρες στήν ἐγκλείστρα τῆς Βαράσοβας, μιᾶς μέ τόν Κλώντζα πού τόν ἀνάστησες, μιᾶς μέ τόν Ἰωσήφ Φιλάγγρη (καί, φυσικά, ἐκεῖνος θά χαμογελᾷ ὅταν μαθαίνει πῶς τό σκεπασμένο μέ τή σκόνη τῶν αἰῶνων μοναστήρι του, οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες τοῦ Κόφινου, ἀποκαλύφτηκε, ἀναστηλώνεται, κάποτε μπορεί νά ξαναγίνει τόπος διδασχῆς). Καί τό σούρουπο, ὅταν ὅλα τριγύρω θά ντύνονται μέ κείνο τό ὑπερκόσμιο φῶς καί θά γίνονται φωτοστέφανα, ἐσύ θά κάθῃσαι κάτω ἀπό τό ἱερό δέντρο τῆς ζωῆς, τριγύρω σου παλιοί ἀσκητές, Βυζαντινοί ζωγράφοι, μορφές ἀγιασμένες, τριγύρω Κρητικοί κι Ἀγρινιώτες καί Γιαννιώτες θά σ' ἀκοῦνε ν' ἀφηγεῖσαι... Ἴσως ὄχι τίς ἱστορίες ἀπό τό γήινο χτές, ἀλλά τίς ἱστορίες ἀπό τό αἰώνιο αὔριο. Αὐτό δέν ἀναζητοῦσες ὅταν ἔσκυβες καί ψηλάφιζες τό σφυγμό τῆς γῆς; Τό αὔριο τοῦ κόσμου δέν ἀναζητοῦσες; Τούς ὀμφάλιους λῶρους πού συνδέουν τό παρελθόν μέ τό μέλλον;

ΣΗΜ. Εὐχαριστῶ τόν Πανοσιολογιότατο π. Μακάριο καί τήν ἱερά συνοδεία του, τούς ἐγκαταβιοῦντες στό πλέον ἐρημικό μοναστήρι τῆς Κρήτης, τόν Κουδουμά, πού μοῦ ἔδωσαν τήν εὐκαιρία ν' ἀποχαιρετήσω τόν φίλο, τόν συνοδοιπόρο στά μονοπάτια τοῦ ἄρρητου, τόν ἄνθρωπο Θανάση Παλιούρα.

Ὁ Θανάσης Παλιούρας πού γνώρισα...

τοῦ Ἡρακλῆ Πυργιανάκη,
Ἀρχιτέκτονα Μηχανικοῦ



Μέ τόν Θανάση Παλιούρα δέν γνωρίζομα-
σταν ἀπό παλιά, ἀλλά εἶχα τήν τύχη νά τόν
γνωρίσω ἀπό κοντά τά τελευταῖα 6 χρόνια.
Ἦμασταν μαζί σέ ἐπιτροπές γιά τό Α΄ Διε-
θνές Ἐπιστημονικό Συνέδριο Μεσσαράς, κα-
θώς καί στό Συνέδριο Τέχνη καί Πολιτισμός
ἀπό τά 100 Χρόνια τῆς ἔνωσης τῆς Κρήτης
μέ τήν Ἑλλάδα. Μέσα ἀπό τίς πολύωρες

συνεδριάσεις αὐτῶν τῶν ἐπιτροπῶν γνώρισα τόν Θανάση Παλιού-
ρα, ἄνθρωπο ἀπλοϊκό χωρίς τήν ἔπαρση τοῦ μεγάλου καθηγητῆ
Πανεπιστημίου, ἀποτελεσματικό καί οὐσιαστικό συγχρόνως σέ
ὄ,τι χρεωνόταν, περισσότερο ὅμως συνδέθηκα μαζί του συζητώ-
ντας γιά τό Μοναστήρι τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στό Λουσοῦδι τῶν
Καπετανιανῶν. Ἐκεῖ, σέ χρόνο ἀπίστευτα λίγο, κατόρθωσε νά
ξεπεράσει τά μύρια προβλήματα τῆς Ἑλληνικῆς γραφειοκρατίας
καί ιδιαίτερα τῶν Ἀρχαιολογικῶν Ὑπηρεσιῶν καί τοῦ Κεντρικοῦ
Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, νά πάρει τίς ἀπαραίτητες ἐγκρίσεις
καί, μέ χρηματοδότηση ἀπό τή Μονή Κουδουμᾶ, νά ξεκινήσει τήν
ἀναστήλωση σέ μιά περιοχῆ δύσκολη ὅπου, λόγω ὑψομέτρου, οἱ
καιρικές συνθήκες δημιουργοῦσαν ἐπιπλέον προβλήματα ἀπό
ὄ,τι σέ μιά συνήθη ἀρχαιολογική ἀνασκαφή.

Ὁ Θανάσης ἔσκαψε τά χέρ-
σα χωράφια καί ἔφερε στήν
ἐπιφάνεια τό γνωστό μόνο
ἀπό ἔγγραφα Μοναστήρι τῶν
Τριῶν Ἱεραρχῶν ὅπου Ἡγού-
μενος ἦταν ὁ Ἰωσήφ Φιλάργης
στά 1400 μ.Χ. καί ὅπου λει-
τούργησε τό πρῶτο Πανεπι-
στήμιο στήν Ἑλλάδα. Ἐδῶ
δίδαξε, παράλληλα μέ τά Ἱερά Κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλη-
σίας, καί τούς Ἀρχαίους Ἑλληνες Φιλοσόφους, ὅπως ὁ Πλάτωνας
καί ὁ Ἀριστοτέλης. Ἐντόπισε τό σκριπτόριουμ (ἀντιγραφεῖο ἢ
χῶρος ὅπου γίνονταν οἱ ἀντιγραφές τῶν ἀρχαίων κειμένων), ἔφερε
στό φῶς τά κελιά τῶν μοναχῶν καί τῶν σπουδαστῶν τῆς ἐποχῆς
μέ πλῆθος ἀντικειμένων καί νομισμάτων πού ἐπιβεβαιώνουν τήν
χρονική περίοδο λειτουργίας τοῦ Μοναστηριοῦ.



Λουσοῦδι

Παράλληλα, ἀνέσκαψε τό χῶρο τοῦ Ναοῦ ἐσωτερικά καί ἐξω-
τερικά, βρίσκοντας πληθώρα σκελετῶν σέ ταφές ἐντός κι ἐκτός
τοῦ Ναοῦ καθώς καί σκελετούς μικρῶν παιδιῶν. Ἀμέσως γεννή-
θηκε τό ἐρώτημα τί συνέβη σ' αὐτόν τόν χῶρο καί εἶχαμε αὐτές
τίς ταφές: βίαιοι θάνατοι; Ἐπιδημία; Ἦ κάτι ἄλλο συνέβη στό
χῶρο τῆς Μονῆς καί σέ ποιᾶ χρονική περίοδο; Τό μυστήριο προ-
σφέρθηκε νά ξεδιαλύνει ἕνας ἄλλος ἀκούραστος καθηγητής Πα-
νεπιστημίου, ὁ Ἱατροδικαστής Μανώλης Μιχαλοδημητράκης, ὁ
ὁποῖος μέ τό πρῶτο τηλέφωνο πού τοῦ ἔκανα ἀπάντησε «ἔρχο-
μαι ἀμέσως ἐκεῖ πού εἶστε νά κάνω αὐτοψία (νεκροψία ἴσως;)»
τοῦ χῶρου.

Ἡ ἐργασία τοῦ Μιχαλοδημητράκη συνεχίζεται ἀκόμη, ξέρω
ὅτι ἔχουν σταλεῖ ὁστᾶ καί στό ἐξωτερικό.

Φαντάζομαι ότι σύντομα θά έχουμε ανακοινώσεις όσον άφορα τους νεκρούς στό Καθολικό των Τριών Ίεραρχών στό Λουσουόδι.

Κάτω άπό αυτές τίς περιστάσεις ξεκίνησε και ή φιλία μου μέ τον καθηγητή Θανάση Παλιούρα. Στή συνέχεια, μέ πρότασή του προς τον ήγούμενο τής Μονής Κοδουμά, άνέλαβα άφιλοκερδώς τήν επίβλεψη των έργων ανακαίνισης του Ναού των Τριών Ίεραρχών, πού όμολογουμένως ήταν σέ πολύ κακή κατάσταση.

Τό καλοκαίρι του 2014 ξεκίνησαν οί εργασίες για νά γίνουν τά έγκαίνια του Ναού μετά άπό 600 τόσα χρόνια. Φιλοδοξία του Ήγούμενου είναι νά λειτουργήσκει ξανά τό Μοναστήρι μέ νέα κελιά για μοναχούς και εκθεσιακό χώρο. Οί πρώτες μελέτες έχουν γίνει, ό χρόνος θά δείξει εάν ύλοποιηθεί αυτό τό φιλόδοξο σχέδιο. Ή ιστορία βεβαιώνει ότι εάν συνεργαστούν διαφορετικοί όραματικοί άνθρωποι γίνονται και μεγάλα έργα.

Δυστυχώς όμως δέν θά είναι παρών στά έγκαίνια αυτού του μεγάλου και ιστορικού έργου ό κύριος συντελεστής τής ανασκαφής και ανάδειξης του Ίεροϋ Χώρου τής Μονής. Σίγουρα όμως άπό ψηλά πού βρίσκεται θά μάς καθοδηγεί στην σκέψη και θά βοηθά νά ξεπερνιούνται καθημερινά προβλήματα, έτσι ώστε ή λειτουργία τής Ίερής Μονής των Τριών Ίεραρχών στό Λουσουόδι νά ξαναγράψει χρυσή σελίδα στην ιστορία του Έλληνισμού.

Ό Θανάσης Παλιούρας εκτός άπό πολύ καλός άρχαιολόγος και πανεπιστημιακός δάσκαλος, ήταν και πολύ καλός συγγραφέας. Για του λόγου τό άληθές παραθέτω ένα διήγημα μέ τίτλο:



«ΓΙΑ ΕΝΑ ΚΑΡΒΕΛΙ ΨΩΜΙ», το Θανάση Παλιούρα.

Μέ τον Ζαχαρία και τον Τάκη ήμασταν πρώτα ξαδέρφια. Ζούσαμε μαζί καθώς τά πετρόχπιστα σπίτια και των τριών οικογενειών μας ήταν κοντινά, δίπλα-δίπλα του Ζαχαρία και του Τάκη, στην απέναντι μεριά του δρόμου τό δικό μας. Τόν Ζαχαρία, πού είχε τό όνομα του παππού μας, τον Φωνάζαμε όλοι Ράκια και ήταν ένα χρόνο μεγαλύτερος άπό τον Τάκη κι έμένα. Μέ τά άλλα παιδιά τής γειτονιάς παίζαμε όλοι μαζί, τότε στην αυλή μέ τό πηγάδι, τά κυπαρίσσια και τή μεγάλη σκαμνιά, τότε έξω στό χωματόδρομο. Τά καλοκαίρια όμως τά κοντινά καπνοτόπια τά μετατρέπαμε σέ ποδοσφαιρικά γήπεδα όταν τέλειωνε τό μάζεμα του καπνού.

Όταν ήρθαν οί Γερμανοί στην χώρα μας και στην πόλη μας έφτασαν κι ως τήν γειτονιά μας. Μιά μικρή Φάλαγγα μέ δύο φορτηγά και μία τρίκυκλη μοτοσυκλέτα μετέφεραν δέκα πάνοπλους Γερμαναράδες. Σταμάτησαν μπροστά στον μαντρότοιχο τής αυλής μέ τό πηγάδι, κατέβηκαν και πέρασαν άπό τήν μεγάλη ανοιχτή πόρτα πού τήν χρησιμοποιούσε ό παππούς μας, ό μπάρμπα Ζάχος, όταν ήθελε νά βάλει μέσα τό κάρο για νά κουβαλήσει δέματα καπνού ή τίς καλάθες μέ τά κρασοστάφυλα τό καλοκαίρι. Στην άκρη, κάθεται προς τήν αυλή, άπό τήν άλλη μεριά των σπιτιών, άπλώνονταν χαμηλό στενόμακρο κίτρινο, πετρόχπιστο και κεραμοσκεπαστο, πού χρησιμοποιούνταν ως άποθήκη για τά καπνά, τά καλαμπόκια και τά σάρια. Στην μία άκρη δυτικά τής άποθήκης, ό παππούς μας είχε ξεχωρίσει ένα μεγάλο δωμάτιο κι εκεί ήταν τό πατητήρι. Μιά τεράστια καθοπούλα στην μέση κι άπάνω τό πατητήρι όπου κάθε Σεπτέμβρη μέ τον τρυγητό κουβαλούσαν όλοι, κι έμεις τά παιδιά, καλάθες και καλάθια μέ τά σταφύλια για νά τά πατήσουμε και νά βγει ό μούστος. Ό μεγά-

λος μας καιμός ήταν πού ο παππούς ο Ζάχος, αυστηρός και έπιβλητικός, δέν μάς άφηνε νά ανεβούμε στό πατητήρι και νά πατήσουμε κι έμεις λιγάκι τά σταφύλια. Αυτός έπαιρνε τίς προφυλάξεις του, νά μήν ανεβούμε και πέσουμε άπό τόσο ψηλά, αλλά έμεις τότε δέν καταλαβαίναμε. Κολλούσαμε σάν τοιμπούρια στίς μανάδες μας γιά νά μεσολαβήσουν στόν παππού, αλλά αυτές θέλεις άπό σεβασμό θέλεις άπό φόβο μάς παρέπεμπαν συνέχεια σ' αυτόν. Συνέβη λοιπόν κι' αυτό: Μιά χρονιά, άφου έξαντλήσαμε όλα μας τά παρακάλια, ο παππούς μάς έσπασε μπροστά του και τούς τρεΐς μας, μάς κοίταξε έπίμονα στό πρόσωπο και μάς έδωσε τήν χαριστική βολή.

«Δέν μπορεΐτε νά πατήσετε τά σταφύλια, είναι άπλυτα τά πόδια σας...»

Έκείνο λοιπόν τό καλοκαίρι του 1942 οί Γερμανοί «έπίταξαν» τήν άποθήκη του παππού. Έφεραν κρεβάτια, ξύλινες καρτέλες, ένα γραφείο, ρουχα, τά πράγματά τους κι εγκαταστάθηκαν «σά στό σπίτι τους». Όλη μέρα κουβέντιαζαν, έπαιζαν μέ μία μπάλα στην αυλή κάτω άπό τή σκαμνιά και άκουγαν γερμανικά τραγούδια άπό ένα γραμμόφωνο πού είχαν μέ πολλές «πλάκες» 78 στροφών. Μόνο τό πρωΐ είχαν άπασχόληση. Κάθε μέρα δύο μεγάλα φορηγά ξεφόρτωναν ψωμά, πολλά ψωμά, και τά τοποθετούσαν στή μεγάλη άποθήκη μέσα σέ κοφίνια. Όταν έφευγαν άδεια τά φορηγά τότε άρχιζε ένα άδιάκοπο πήγαινε έλα. Τρίκυκλες μοτοσικλέτες, ή μά κοντά στην άλλη, έρχονταν, έμπαιναν στή μεγάλη αυλή και οί Γερμανοί, μόνιμοι κάτοικοι τής άποθήκης, άφου συμβουλευόνταν χαρτιά μέ καταστάσεις, νούμερα και όνόματα, μετρούσαν τά καρβέλια και τά τοποθετούσαν σέ κάθε μοτοσικλέτα άφου έπαιρναν ύπογραφή άπό τόν ύπεύθυνο μοτοσικλεπιστή. Είκοσι καρβέλια, είκοσι πέντε, τριάντα, γέμιζαν τό «κασόνι-σκάφος» τής μοτοσικλέτας. Έτσι τροφοδοτούσαν,

σέ καθημερινή βάση τούς στρατιωτικούς τους σταθμούς στην πόλη και στό περιχώρα. Έμεις, μπόμπιρες τότε, έξι χρονών ο Ράκιας και πέντε ο Τάκης κι εγώ, συχνά και μέ άλλα παιδιά καθόμασταν στό πεζούλι και παρακολουθούσαμε τήν ιεροτελεστία. Ο πειρασμός ήταν μεγάλος. Τά ζεστά, άχνιστά καρβέλια φάνταζαν σάν νά ήταν ο μεγαλύτερος θησαυρός του κόσμου, τά μάτια μας είχαν γουρλώσει και ή άδεια κοιλιά γουρνούριζε καθώς οί Γερμανοί τά περνούσαν μπροστά μας μεγαλώνοντας τήν λαχτάρα μας...

Έτσι άποφασίσαμε νά δράσουμε. Τό βράδυ καταστρώσαμε τό σχέδιο και τό άλλο πρωΐ ήμασταν έτοιμοι νά τό έφαρμόσουμε. Ηρθε τό πρωτο φορηγό και φρέναρε μπροστά στή μεγάλη πόρτα τής αυλής. Αμέσως βγήκε άπό τήν άποθήκη ο γερμανός στρατιώτης μέ τό όπλο του. Κάθε μέρα στεκόταν στό πίσω μέρος του φορηγού σκοπός γιά νά μήν ανοίξει ή όρεξη κανενός πεινασμένου Νεοέλληνα και τολμήσει και άρπάξει ένα ή περισσότερα ψωμιά.

Ήμασταν ξυπόλυτοι και άχροπατούσαμε. Κινηθήκαμε σάν άστραπή έτσι όπως είχαμε καταστρώσει τό σχέδιο. Κάποια στιγμή πού ο Φρουρός κουβέντιαζε μέ τόν όδηγό του φορηγού και οί άλλοι Γερμανοί πού κουβαλούσαν τά ψωμιά μπηκαν στην άποθήκη βρεθήκαμε και οί τρεΐς πίσω άπό τό φορηγό. Ο Τάκης κοίταζε τόν σκοπό μή μάς αντιληφθεί, ο Ράκιας έσκυψε κι εγώ πάτησα στην πλάτη του κι έφτασα ένα καρβέλι και τό τράβηξα μέ τό χέρι μου. Έλα όμως πού καθώς τό έσυρα προς τό μέρος μου κουνήθηκαν μαζί του και άλλα τέσσερα-πέντε, έπεσαν κάτω και κύλισαν στόν χωματόδρομο έτσι στρογγυλά πού ήταν. Τά καρβέλια μάς πρόδωσαν... Ο γερμανός Φρουρός άμέσως στράφηκε προς τό μέρος μας φωνάζοντας δυνατά και τούς άλλους. «Πάμε!», μπό-

ρεσα και Φώναξα και τραβήξαμε και οι τρεις τρέμοντας και τρέχοντας προς την αντίθετη κατεύθυνση. Αλλά δυστυχώς δε μπόρεσαμε να ξεφύγουμε. Όλοι μαζί οι Γερμαναράδες μας κινήγησαν και ουρλιάζοντας μας έπιασαν. Σπαρταρούσαμε στα σιδερένια τους χέρια, “ρεκάζαμε” από το κλάμα, αλλά εις μάτην. Μας έμπασαν στην μεγάλη αυλή κι εκεί ο Φρίτς έδωσε τις εντολές του. Ήταν ψηλός ο Φρίτς, κατάξανθος και κατακόκκινος, φόβος και τρόμος για μας. Συχνά, καθώς καθόμασταν όλα τα παιδιά στο πεζούλι, συνήθιζε να στέκεται από πάνω μας και τα κατακόκκινα μάτια του έβγαζαν σπίγες μόλις έμωπηχνε τις άγριοΦωνάρες του:

- «Άους...»

Σιγά-σιγά όλοι έμεις σηκωνόμασταν στα νύχια, κάναμε στην αρχή μερικά δειλά βήματα κι ύστερα τό βάζαμε στα πόδια χωρίς να κοιτάξουμε πίσω μας, όπου ακούγαμε τις βαριές μπότες του Φρίτς να χτυπούν δυνατά με ποδοβολητό στο χώμα και συνάμα την καρδιά μας να χτυπάει δυνατά στο στήθος μας.

Μωπῆκαν λοιπόν στην άποθήκη δύο Γερμανοί και σέ λίγο βγήκαν έξω κρατώντας στα χέρια τους τριχιές. Φωνάζοντας και χειρονομώντας μας έδεσαν από τή μέση ένα-ένα, -πέταξαν τήν ύπόλοιπη τριχιά ψηλά σέ κάποιο κλωνάρι τῆς σκαμνιαῖς και τραβώντας τήν άλλη άκρη μας ανέβασαν ένα μέτρο και περισσότερο πάνω από τή γῆ. Έδεσαν τις τριχιές από τόν κορμό του δέντρου, έβαλαν ύστερα τά χέρια τους στή μέση και κουβεντιάζανε ζωηρά μεταξύ τους απολαμβάνοντας τό έργο τους. Έμεις κρεμόμασταν από τρία κλωνάρια τῆς σκαμνιαῖς και όπως κλαίγαμε και φωνάζαμε κουνώντας χέρια και πόδια έκλιπαρούσαμε να μας ξεκρεμάσουν. Φαίνεται όμως πως γι’ αυτούς άσπελούσαμε αναπάντεχο θέαμα, γι’ αυτό τότε μας άπειλοῦσαν με τις άγριοΦωνάρες τους και τις άπότομες χειρονομίες τους και τότε ξεσποῦσαν σέ τρανταχτά γέλια καθώς έβλεπαν τά γεμάτα δάκρυα

μάτια μας να τους ικετεύουν.

Δέν άργησε να τό πάρει ειδηση ή γειτονιά. Πρώτα έμφανίστηκαν τρέχοντας και τρέμοντας οι μανάδες μας. Ή θεία ή Βενετσιάνα, ή μάνα του Ραχιά ή θεία ή Κασσάντρα ή μάνα του Τάκη και ή «κερά Μαρία» ή μάνα μου. Μαζί μαζεύτηκαν και οι γυναίκες τῆς γειτονιάς, ή Μανιαχοῦ με τήν κόρη της Κατίνα, ή θείσα Μήτρου με τόν άντρα της τόν μπάριμπα Γιώργο τόν καρποπέρη, ή κυρά Πέτρανα, ή κουμπάρα ή Βαίτσου, ή κυρά Λενιώ ή Σερέτη, ή Κουστάντου και ή Λουκία οι άδερφές Κοντογρουνείσες. Έτρεχαν γύρω-γύρω κλαίγοντας με τά χέρια ύψωμένα, τά άπλωναν ικετευτικά προς τους Γερμανούς παρακαλώντας, έκαναν πίσω καθώς ξαφνικά έρχονταν άπάνω τους εκείνοι άπειλώντας, ξανάρχονταν μπροστά κλαίγοντας και παρακαλώντας, τότε όλες μαζί άγκαλιασμένες, τότε μιά-μιά γοναπιστές ικετεύοντας.

Έκείνη τή στιγμή έμφανίστηκε ο παππούς μου, ο μπάριμπα Ζάχος. Με τά σμιχτά μεγάλα Φρύδια και τά μουστάκια που κρέμονταν πάνω στο στόμα, με τήν άέπια ματιά και τό πλατύ χαμόγελο, με τήν ίσια κορμостаσιά παρά τά χρόνια του, άρχοντας και πρώτος, σεβαστός σ’ όλη τή Ντούπαγα κι ακόμα παραπέρα.

Μέσα από τά δάκρυα σήκωσα τό κεφάλι και τόν είδα. Ή καρδιά μου σκίρτησε και ή έλπίδα για τή σωτηρία μας άσπραπιαία μωπῆκε μέσα μου. Τόν είδα λίγο σασπισμένο, λίγο προβληματισμένο καθώς με άργό, αλλά σταθερό βήμα πέρασε μέσα από τις γυναίκες όλόισα προς του Γερμανούς. Στάθηκε μπροστά στον Φρίτς, ακούμπησε τά γόνατά του στο χώμα, έβγαλε τήν τραγιάσκα και χτύπησε με δύναμη τά στήθια του με τις γροθιές του.

«Έμένα βαρῶτε», ειπε με βροντερή Φωνή, «αυτά είναι πίκουλα, ψυχρούλες, μωρά, δεν τά λυπάστε;»

Οι Γερμανοί σταμάτησαν άπότομα τις Φωνές και κοιταζόντου-

σαν ἀμήχανοι. Ὁ Φρίτς ὁμως πῆγε ὡς τό πεζούλι, πῆρε τό ὄπλο του καί ξαναγυρίζοντας ἀπότομα, κρατώντας το ἀπό τήν κἀνή τό σήκωσε ψηλά καί τό κατέβασε μέ ὄλη του τή δύναμη σημάδνοντας τά στήθια τοῦ παπποῦ μου. Ἐνας κρότος κι ἕνα δυνατό τράνταγμα ἔκανε τίς γυναῖκες νά χάσουν τήν μιλιὰ τους πρὸς στιγμήν. Ὁ παππούς μου ἔπεσε πίσω, καθὼς ἦταν γοναπιστός, σωριάστηκε καί τό κορμί του ἀπλώθηκε στό χῶμα καθὼς αἵματα ἀρχισαν νά τρέχουν ἀπό τό πρόσωπο καί τά χέρια. Καί ξαφνικά, μέσα ἀπό τήν ἀπόλυτη σιωπή, ἀρχισαν Φωνές καί ἀλαλαγμοί, κραυγές καί κατάρτες ἀπ' ὄλο μαζί τό χροό τῶν γυναικῶν πού βάζοντας τά δυνατά τους πηλοῖαν μέ ἀποκοπιά καί τόλημ τούς Γερμανούς. Ὁ Φρίτς καί ἡ παρῆα του ἔκαναν πίσω ὡς τό πεζούλι. Ἡ μάνα μου καί οἱ θειάδες μου μάζεψαν τόν παππού μας, ὁ ὁποῖος μέσα στά αἵματα μπόρεσε καί στήθηκε ὄρθιος καθὼς τόν ἀνακρατοῦσαν ἡ κόρη του καί οἱ νύφες του. Γύρισε κατὰ τό μέρος τῶν Γερμανῶν καί μιά ἀστραπή ἔφυγε ἀπό τήν κοφτερή ματιά του. Τούς Φώναξε:

«Κακοῦργοι, Φονιάδες, διαόλου ράτσα...»

Οἱ γυναῖκες τόν τράβηξαν κατὰ τό κατώι γιά νά τόν περιποιηθοῦν. Ἐμεῖς μείναμε κρεμασμένοι... Ποτέ στήν ζωή μου δέν μπόρεσα νά ὑπολογίσω τόν χρόνο. Μία ὥρα, δύο, τρεῖς; Οἱ γυναῖκες τῆς γειτονιάς καί πολλοί περαστικοί πού ἔμειναν ἀφωνοί στήν ἀκρη, ἀπόκαμαν καί περιμέναν καρτερικά. Ἐμεῖς καί οἱ τρεῖς ἡμασταν μισοπεθαμένοι, χωρίς δυνάμεις πλέον, χωρίς Φωνή, δίχως δάκρυα, ξεπνεμένοι. Περιμέναμε κρεμασμένοι, ἀκίνητοι, βουβοί...

Κάποια ὥρα οἱ Γερμανοί ἀποφάσισαν νά βάλουν τέλος στό γλέντι. Ὁ Φρίτς ἔδωσε τή λύση. Τόν εἶδαμε νά βγαίνει ἀπό τήν ἀποθήκη μέ μιά τεράστια ψαλίδα, ἀπό αὐτές πού εἶχαν οἱ πομπωάνηδες γιά νά κουρεύουν τά πρόβατα καί οἱ ἀγρότες γιά νά πε-

ριποιοῦνται τή χαιτή καί τήν οὐρά τῶν ἀλόγων. Ἦρθε κοντά μας μ' ἕνα σαρδόνιο χαμόγελο κατευχαριστημένος γιά τήν τελευταία του ἐφεύρεση. Σήκωσε τό ψαλίδι κρατώντας το καί μέ τά δύο του χέρια κι ἀρχισε νά κόβει τήν τριχιά.

Γκάω... Τά σώματά μας, ἕνα-ἕνα, ἔπεφταν στό χῶμα κι ἔσκαιαν. Παρόλα αὐτά μπόρεσαμε νά σταθοῦμε ὄρθιοι, νά περπατήσουμε μέχρι τίς μανάδες μας καί νά χαθοῦμε στήν ἀγκαλιά τους.

Μέ ἀνέβασαν στό σάπι καί μέ ξάπλωσαν στό κρεβάτι. Στή μέση, στό τρυφερό κορμάκι, εἶχε σχημαπιστεῖ γύρω-γύρω ἕνα βαθύ κατακόκκινο αὐλάκι μέ αἷμα πού μέ πονοῦσε.

Στή γειτονιά μας, κοντά στό Γηροκομό, ἔμεινε ἡ Σκουμάντζου ἡ μαντζανού. Ὅλοι τήν ἔλεγαν «γιάτρισσα» γιατί ἤξερε νά παρσκευάζει διάφορα «μαντζούνια» καί καθὼς ἔλεγε ἡ ἴδια θεράπευε πηλγές, σταματοῦσε τούς πυρετούς, ἔκοβε τίς ἀνορεξίες καί μέ τά βοτάνια τῆς ἔπειθε τίς γυναῖκες ὅτι θά κάνουν «παιδιά», ὄχι κορίτσια.

Ἦρθε ἡ Σκουμάντζου καί ζήτησε ἀπό τή μάνα μου νά βράσει πατάτες καί κρεμμύδια. Ἐβαλε μέσα καί λίγο λάδι ἐλιῆς, τό ἀνακάτεψε κι ἔκανε μιά ἀλοιφή, «κατάπλασμα» τήν ἔλεγε. Τήν ἔβαλε στήν πηληγή ὀλόγυρα προσεκτικά-προσεκτικά ἐνῶ μοῦ ἔλεγε πόσο γενναῖος ἦμουνα καί πῶς αὐριο θά εἶμαι καλά. Ἡ μάνα μου ἔσκισε ἕνα ἄσπρο, καθαρό πουκάμισο τοῦ πατέρα μου καί δέσανε γύρω-γύρω τήν πηληγή. Πονοῦσα, Φοβόμουνα, ἔσβηνα καθὼς συνέχεια μωροστά μου ἐρχότανε τό κατακόκκινο πρόσωπο τοῦ Φρίτς. Μέ τίς γυναῖκες νά κουβεντιάζουν γύρω μου, μέ τά μάτια βουρλωμένα, δέν κατάλαβα πῶς ἀποκοιμήθηκα.

Στόν ὕπνο μου, ὄλη τή νύχτα, ἔβλεπα ψαλίδια.

Σπαράγματα...

τῆς Στυλιανῆς Καλεντάκη,
ἀρχαιολόγου

«Νιώθω ὅτι ἔκαμα τό χρέος μου, ἀφιερώνοντας ὅλες μου τίς δυνάμεις. Ἀλλά ἐλάχιστα πράγματα θά πετύχαινα χωρίς τή βοήθεια, συμμετοχή καί συμπαράσταση τῶν ἑκατοντάδων συνεργατῶν καί φοιτητῶν μου, πού μοιράστηκαν μαζί μου κόπους, ὄνειρα καί ὁράματα. Τούς εὐχαριστῶ ὅλους».

Μέ αὐτά τά λόγια ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Ἀθανάσιος Παλιούρας κλείνει τό προλογικό σημείωμα τοῦ τελευταίου ἐπιστημονικοῦ συγγράμματός του. Μέ λιτότητα, ἀπλότητα καί σαφήνεια. Στοιχεῖα πού πάντα συνόδευσαν τόν ἄνθρωπο Ἀθανάσιο Παλιούρα. Κι ἂν ἐκεῖνος μᾶς εὐχαριστεῖ μέ αὐτά τά λόγια ὅλους, ἐμεῖς τί τοῦ ὀφείλουμε;



Κάθε χρόνο, οἱ πρωτοετείς φοιτητές τοῦ Τμήματος Ἱστορίας - Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων παρακολουθοῦσαν τά εἰσαγωγικά μαθήματα τοῦ χειμερινοῦ (Α') καί τοῦ ἐαρινοῦ (Β') ἑξαμήνου σπουδῶν.

Τά μαθήματα ἦταν ὑποχρεωτικά καί διδάσκονταν στό ἀμφιθέατρο Σωτήρης Δάκαρης (ἀνασκαφέας τῆς Δωδώνης καί καθηγητής στό Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων), τό ὁποῖο χωρεῖ περί τούς 500 φοιτητές. Μεταξύ αὐτῶν τῶν μαθημάτων, στό Β' ἑξάμηνο, ὑπῆρχε ὡς ὑποχρεωτικό τό μάθημα Εἰσαγωγή στή Βυζαντινή Ἀρχαιολογία καί Τέχνη μέ διδάσκοντα τόν καθηγητή Ἀθ. Παλιούρα.

Τό μάθημα τοῦ καθηγητῆ Παλιούρα μποροῦσαν νά ἐπιλέξουν καί φοιτητές ἀπό ἄλλες σχολές καί ἄλλα τμήματα, μέ ἀποτέ-

λεσμα νά δημιουργεῖται τό ἀδιαχώρητο στό ἀμφιθέατρο. Ἀκόμα καί στά σκαλάκια κάθονταν πολλά παιδιά, παρακολουθώντας καί κρατώντας σημειώσεις σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ ἑξαμήνου. Συχνά, φοιτητές ἀπό μεγαλύτερα ἑξάμηνα, μεταπτυχιακοί ἢ ὑποψήφιοι διδάκτορες, ἐμφανίζονταν σέ κάποια εἰσαγωγικά μαθήματα, γιά νά ξανακούσουν τόν ἀγαπημένο τους δάσκαλο νά διδάσκει. Κι ὅταν τούς ἐντόπιζε μέσα στό πλήθος, δέν ἔλειπαν τά πειράγματα καί οἱ ἀστεῖσμοί. Ἡ ὥρα τοῦ μαθήματος κυλοῦσε ἤρεμα. Σάν νά ἦταν δικός του ὁ χρόνος, ὁ καθηγητής ἤξερε πολύ καλά τίς ἀπαιτήσεις τοῦ μαθήματος, τήν κούραση τῶν φοιτητῶν, τήν ἀνάγκη γιά διάλειμμα.



Διάλειμμα! Καί τί δέν γινόταν τότε! Ὅλοι τρέχαμε γύρω του σάν σμήνος μελισσῶν. Μόνο αὐτός δέν ἔκανε διάλειμμα. Συνομιλοῦσε μέ τούς φοιτητές ἀδιάκοπα, ἤξερε τόν καθένα μέ τό μικρό του ὄνομα, ἔπινε καφέ μαζί τους στό κυλικεῖο τῆς σχολῆς, ὅπου ἔρχονταν κι ἄλλοι νά τόν συναντήσουν. «Ἄντε νά πλησιάσεις τόν Παλιούρα!» λέγαμε. Μέχρι καί οἱ καθηγητές τόν περίμεναν νά τελειώσει μέ τούς φοιτητές του, γιά νά συζητήσουν ὅ,τι ἤθελαν. Ὅλοι ἤξεραν τήν ἀξία πού τούς ἔδινε. Γι' αὐτόν ὅλοι εἶχαν ἀξία, ἀπό τόν πιό μικρό ὡς τόν πιό μεγάλο, ἀπό τόν ἀπλό ἄνθρωπο τῆς γειτονιάς ὡς τόν πανεπιστημιακό καθηγητή. Γι' αὐτόν μετροῦσε ὁ ἄνθρωπος ὡς ὀλοκληρωμένη ὄντοτητα ἤδη ἀπό τόν Δημιουργό της. Γι' αὐτό καί τόν περίμεναν ὑπομονετικά. Ἀκόμα καί ἔξω ἀπό τό γραφεῖο του, στόν δεύτερο ὄροφο τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ὅπου ὑπῆρχε πολύ στριμωξίδι, συχνά γιά ὧρες. Δέν ὑπῆρχε παρόμοιο φαινόμενο σέ ἄλλο γραφεῖο. Περνοῦσαν ἄνθρωποι γνωστοί καί ἄγνωστοι καί ρωτοῦσαν ρητορικά: «Τόν Παλιούρα περιμένετε, ε;». Ἦταν ἐκεῖ γιά ὅλους μας,

από τήν ώρα πού ἔφτανε στή σχολή μέχρι ἀργά... Ἐκτός ὥρα-
ρίου, ἀλλά καί ἐκτός πανεπιστημίου. Γιατί πολλές φορές, ὅταν
δέν προλάβαινε, συναντοῦσε κόσμο στήν πόλη, στό σπίτι του...

Ἦξερε ὅλους τούς Κρητικούς φοιτητές τῶν Ἰωαννίνων, ὄχι μόνο
τοῦ τμήματός του. Ἀλλά ὅταν ἦταν «ἐκκολαπτόμενοι ἀρχαιολόγοι»,
ὁ ἴδιος τούς ἔπαιρνε καί τούς ξεναγοῦσε στό περίφημο Σπουδα-
στήριο Ἀρχαιολογίας. Μέχρι καί μίνι μάθημα ἀποδελτίωσης ἔκανε!
Ἡ συζήτηση μαζί του πάντα ὀδηγοῦσε κάπου. Πάντα ὑπῆρχε
κάποιος στόχος. Κι ἂν δέν τόν εἶχαν τά παιδιά, ἐκεῖνος φρόντι-
ζε μέ τόν τρόπο του νά κεντρίσει τήν προσοχή τους καί νά μήν
περιδιαβαίνουν σάν κοιμισμένα μυαλά τούς διαδρόμους καί τίς
αἴθουσες τῆς σχολῆς. Μετέδιδε ὄχι μόνο τή γνώση, μά προπά-



Καπετανιανά

ντων τήν ἀγάπη γιά τή γνώση καί τή ζωή. Τήν ἀγάπη γιά τό
ἀτέρμονο ταξίδι τῆς ψυχῆς πού εὐφραίνεται καί ἀγάλλεται, βιώ-
νει τήν χαρμολύπη καί ζεῖ μέσα στήν ἀχρονικότητα τοῦ σύμπα-
ντος. Αὐτός ὁ κόσμος ὁ μικρός, ὁ μέγας!

Θυμάμαι τίς ἐξεταστικές. Πολύ διάβασμα καί ἀγωνία. Κι ἐκεῖ
πού περιμέναμε στίς αἴθουσες νά φέρει ὁ ἐκάστοτε καθηγητής τά
θέματα, ἔβλεπε ξαφνικά τόν καθηγητή νά διασχίζει τήν αἴθουσα
μέ τόν γνωστό βηματισμό του καί νά σταματᾷ γιά νά μιλήσει σέ
ἀρκετούς ἀπό ἐμᾶς, νά κανονίσει πότε θά πιοῦμε καφέ, νά κάνει
κάποιο πείραγμα. Καί τότε ἤρεμούσαμε, σάν τά μικρά παιδιά πού

τούς δίνει δύναμη ὁ πατέ-
ρας τους καί κατευθύνονται
πιό ἀποφασισμένα μπρο-
στά. Ἄλλες φορές πάλι, σέ
δικά του ἐξεταζόμενα μα-
θήματα πηγαινοερχόταν γιά
τυχόν ἐρωτήσεις τῶν ἐκα-
τοντάδων φοιτητῶν. Ὅταν
ἔβλεπε κάποιον νά δυσκο-
λεύεται, τόν βοηθοῦσε νά
ξεκολλήσει, ἐνῶ οἱ ἐπιβλέ-
ποντες μεταπτυχιακοί ἔλε-
γαν ἀστεειυόμενοι: «Ἔρχεται καί μᾶς τά χαλαεῖ!»



Ζαρός

Δέν ἔβαζε ποτέ ἀριθμητικό ὄριο συμμετοχῆς φοιτητῶν σέ μά-
θημά του, γιατί πίστευε ὅτι, ὅποιος θέλει, δικαιούται νά ἐπιλέ-
ξει τό μάθημά του σέ μεγαλύτερα ἐξάμηνα. Γιατί πίστευε ὅτι ἡ
ἐλεύθερη ἐπιλογή εἶναι ἡ σωστή ἐπιλογή. Ἀποτέλεσμα συμμε-
τοχῶν; Μέχρι καί 1000! Θυμάμαι τίς διαμαρτυρίες τῆς γραμμα-
τείας γιά τόν ἀπίστευτο ἀριθμό καί τόν καθηγητή νά ἀπαντᾷ
χαμογελαστός καί ἤρεμος: «Μπά! Τί λέει; Τόσοι πολλοί δήλω-
σαν τό μάθημα;» Κι ἔπειτα νά γελάει, ἔτσι ἀπλά, μέ τήν πελα-
γωμένη κατάσταση τῆς γραμματείας. Ὅταν οἱ ἐξετάσεις ἦταν
γραπτές, γέμιζαν οἱ αἴθουσες. Ὅταν ἦταν προφορικές -μέ ἔργα-
σία- ἐξέταζε ἐπί μέρες στό γραφεῖο του γιά νά δεῖ τόσο κόσμο.

Κάθε χρόνο ὀργάνωνε ἐκπαιδευτικές ἐκδρομές σέ μνημεῖα
καί ἀρχαιολογικούς χώρους ἐντός καί ἐκτός Ἑλλάδας. Εἰδικά
τήν ἐβδομάδα τῆς Διακαινησίμου τήν περιμέναμε πῶς καί πῶς!
Τότε ταξιδεύαμε στό ἐξωτερικό. Ἰταλία, γύρος τῆς Σικελίας,
Κωνσταντινούπολη, Σινᾶ. Στρατιές φοιτητῶν ταξίδεψαν μαζί
του σέ ὅλη τήν ἀνατολική Μεσόγειο. Κι ὄχι μόνο γιά βυζαντι-
νά καί μεταβυζαντινά μνημεῖα. Ἀριθμός συμμετεχόντων; Πολλές
φορές 100-150 ἄνθρωποι, φοιτητές, καθηγητές καί πολλοί ἄλλοι
πού ἀγάπησαν τούς προορισμούς τοῦ Παλιούρα. Ἀλλά καί στήν
Ἑλλάδα καί ποῦ δέν πήγαμε! Σέ κάθε ἐκδρομή μία ομάδα φοι-

τητών, συνήθως μεταπτυχιακοί, έτοιμάζαμε έναν μικρό ταξιδιωτικό οδηγό με φωτογραφικό και αρχαιολογικό υλικό για τὰ μέρη πού θά επισκεπτόμασταν. Κανονικό έγχειρίδιο αρχαιολογίας, όπου ο ίδιος έγραφε: «Στίς άποσκευές μας κουβαλάμε τή δίψα, τήν περιέργεια, τή λαχτάρα, τή βαθιά έπιθυμία για τή γνώση τής περιοχής πού μᾶς περιμένει. Μακάρι όλη μας ή ζωή νά είναι ένα ταξίδι στίς χώρες του μύθου και του όνειρου». Στίς ένημερωτικές αναρτήσεις των ταξιδιωτών πού γίνονταν στό Σπουδαστήριο Αρχαιολογίας ο καθηγητής έγραφε τίς απαραίτητες οδηγίες και τὰ τηλέφωνα. Συνήθως ή ανάρτηση έκλεινε μέ τήν ύποσημείωση: «Απαγορεύονται οί γκρινιάρηδες!» ή «Οί εκπλήξεις δέν ανακοινώνονται έδῶ !!!»



Πόσοι φοιτητές πέρασαν από τὰ χέρια του, αναρωτιέμαι. Τί μάθαμε, έκτός από τό μάθημα; Πολλά, πάρα πολλά. Κυρίως γνωρίσαμε τόν άνθρωπο Παλιούρα. Θυμάμαι τό τελευταίο μάθημα του Β' εξαμήνου, τόν Μάιο του 1998. Συγκινημένος μᾶς έδωσε κάποιες συμβουλές, μᾶς εἶπε νά ζοῦμε στό ρυθμό τής έποχής μας και πρόσθεσε: «Από τή λέξη μέτριο φροντίστε νά βγάλετε αυτό τό γιώτα και νά ακολουθείτε τό μέτρο στή ζωή σας...»

Τόν ευχαριστώ για τόν χρόνο πού μου αφιέρωσε και τὰ όσα μέ δίδαξε μέσα και έξω από αίθουσες... Τόν ευχαριστώ πού ήταν πολλές φορές κοντά μου, συχνά χωρίς νά τό ζητήσω... Γιατί έτσι ήταν εκείνος. Ένας πατέρας δέν περιμένει ποτέ από τὰ παιδιά του νά του ζητήσουν τήν παρουσία του. Χαίρομαι πού υπήρξα «παιδί του Παλιούρα».

Ό Θεός ἄς αναπαύει τήν ψυχή του...

Μνήμες δίπλα στον καθηγητή καί ξεχωριστό άνθρωπο Άθανάσιο Παλιούρα

τῆς Αρχαιολόγου Σηφάκη Μαρίας

Στίς 11 Ὀκτωβρίου του 2014, έφυγε για τό μακρό ταξίδι ο αγαπημένος μας καθηγητής τής Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Άθανάσιος Παλιούρας. Νιώθω ἄδύναμη ν' αναφερθῶ στό πολυάριθμο και ιδιαίτερα σπουδαίο ακαδημαϊκό και έπιστημονικό του έργου. Είναι δύσκολο ν' απαριθμήσω τίς μονογραφίες, τὰ ἄρθρα, τίς ανακοινώσεις και τίς συμμετοχές του σε βιβλία. Γι' αυτό αφήνω νά τό κάνουν ἄλλοι, πιά ειδήμονες από έμένα. Γνωρίζω όμως βαθειά μέσα μου, ότι ή συμβολή του στην έρμηνεία τής βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης είναι ύψηλή και καινοτόμα.



Άς μου έπιτραπεί λοιπόν, νά μιλήσω για τόν ξεχωριστό καθηγητή και αγαπημένο δάσκαλο χιλιάδων φοιτητών, όπως τόν έζησα από κοντά όντας φοιτήτριά του στό Πανεπιστήμιο Ίωαννίνων. Στά μαθήματά του γέμιζε πάντα τό αμφιθέατρο από φοιτητές πού άδημονούσαν νά παρακολουθήσουν τό μάθημά του. Ό ίδιος ήρεμος, γλυκύς και σίγουρος μετέδιδε όχι μόνο γνώσεις αλλά και μηνύματα και συμβολισμούς για τήν βυζαντινή τέχνη, πού όποιος δέν τούς γνωρίζει αδυνατεί νά αντιληφθεί τήν ποιότητα και τό μεγαλείο τής τέχνης αυτής. Δέν στέκονταν όμως μόνο στίς έπιστημονικές συμβουλές αλλά μέσα από τήν τέχνη περνούσε διδάγματα και αξίες για τήν ζωή του καθενός μας. Εἶχε τήν ικανότητα νά επικοινωνεί μοναδικά μέ τό κοινό του, νά καταλαβαίνει τήν κόπωση των φοιτητών και τότε μέ μιᾶ ἄστεία ιστορία κέρδιζε πάλι τό ενδιαφέρον τους. Βρίσκονταν πάντα περιστοιχισμένος από

φοιτητές στους διαδρόμους, στο γραφείο του, στο σπουδαστήριο. Μοίραζε σέ όλους απλόχερα τό χρόνο του κι αυτό γιατί αγαπούσε πολύ τή δουλειά του αλλά και τόν συνάνθρωπο. Ύπηρξε χαρισματικός δάσκαλος, πού ἐνέπνευσε και καθόρισε τήν πορεία πολλῶν ἀπό τούς φοιτητές του.



Κάθε χρόνο, ὁ Σεπτέμβρης ἦταν μήνας ἀνασκαφῆς γιά ὅλους τούς φοιτητές. Ὁ Παλιούρας λόγω τῆς μεγάλης του ἀγάπης στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τήν Αἰτωλοακαρνανία, ὀργάνωσε και δι-εϋθύνε ἐκεῖ τρεῖς μεγάλες πανεπιστημιακές ἀνασκαφές: α) τήν τρίκλιτη Παλαιοχριστιανική Βασιλική, στό λόφο τῆς Ἁγ. Τριάδας, στό χωριό Κάτω Βασιλική β) τήν Ἐγκλείστρα στό σπή-λαιο τοῦ Ἁγ. Νικολάου Βαράσοβας και γ) τήν Ἁγ. Τριάδα στό Μαύρικα Ἀγρινίου. Διερεύνησε ἐπίσης τή Βυζαντινή ἐρειπωμέ-νη Μονή τῆς Παναγίας Ἀρτοκωστᾶ Κυνουρίας. Τελευταῖος του ἀνολοκλήρωτος κόπος εἶναι ἡ πανεπιστημιακή ἀνασκαφή τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, στά Καπετανιανά τῶν Ἀστε-ρουσίων τῆς Κρήτης (Λουσοῦδι). Πόσοι φοιτητές δέν ἔμαθαν τά μυστικά τῆς ἀνασκαφῆς, τόν τρόπο συγγραφῆς τοῦ ἡμερολογί-ου, τήν ἀρχειοθέτηση και τό συσχετισμό τοῦ ἀνασκαφικοῦ ὕλι-κοῦ; Οἱ φοιτητές τῶν μεγαλύτερων ἐτῶν και οἱ μεταπτυχιακοί καθοδηγοῦσαν και ἐπέβλεπαν τούς νεοφερμένους. Ὁ καθηγη-τής συντόνιζε και ἔδινε λύση σέ κάθε πρόβλημα πού προέκυπτε μέ ἡρεμία και χιοῦμορ. Ὅπως κάθε μέγας δάσκαλος, μάς κα-θοδηγοῦσε και μάς ἔθετε διαρκῶς ἐρωτήματα κι ἀπό τήν ἄλλη σάν στοργικός πατέρας εἶχε λόγια ἐνθαρρυντικά γιά τόν καθέ-να. Ὅλη αὐτή του τήν προσπάθεια τήν στήριξε και τήν ἀγκάλια-σε ἡ οἰκογένειά του, τά παιδιά του και ἡ γυναίκα του, ἡ γλυκιά

κ. Ἑλένη. Ἦταν πάντα σταθεροί και πι-στοί συνοδοιπόροι στά ὄραματα και τίς ἀνησυχίες του.

Ὁ καθηγητής Παλιούρας δέν ἀρκέστη-κε μόνο στά στενά ἐπιστημονικά και δι-δακτικά του καθήκοντα, ἀλλά ὡς σύγ-χρονος πνευματικός ἄνθρωπος μετέφερε τήν γνώση και τούς προβληματισμούς του πρὸς τό εὐρύ κοινό. Ἔτσι λοιπόν συμμε-τεῖχε σέ πλήθος τηλεοπτικῶν και ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν ἀλλά και σέ μικρές ἡμερίδες θέλοντας νά μοιράσει «πολιτισμό» και γνώσεις σέ κάθε συνάνθρωπο.



Ὡς ἄνθρωπος, σέ ὅλη του τήν ζωή ἐργάστηκε μέ συνέπεια, ἀκολουθώντας τίς ἀρχές του. Διακατέχονταν ἀπό βαθειά, εἰλι-κρινῆ πίστη και ἀγάπη πρὸς τόν Θεό. Κι αὐτή του τήν ἀγάπη τήν μετέφερε σέ καθετί μέ τό ὅποιο καταπιάνονταν. Αὐτό ἦταν τό μυστικό τῆς ἐπιτυχίας του. Ἀτέρμονος ἦταν ὁ ἀγώνας του γιά τήν κατάκτηση τῆς γνώσης και τήν μετάδοσή τῆς. Μοίρα-σε τήν ζωή του ἀνάμεσα στήν διδασκαλία και τή συγγραφή. Μέ τίς ἐπιλογές του, φανέρωσε πόσο ἀγάπησε και ὑπηρέτησε πιστά δύο πατρίδες, ἀπό τήν μιά τήν Αἰτωλοακαρνανία και τό Ἀγρί-νιο, τόν τόπο πού γεννήθηκε και μεγάλωσε και ἀπό τήν ἄλλη τήν Κρήτη, τήν ἰδιαίτερη πατρίδα τῆς γυναίκας του. Ἄλλη μιά βασική ἀρχή τῆς ζωῆς του ἦταν ἡ προσφορά στόν συνάνθρωπο, τόν συντοπίτη, τόν κάθε φοιτητή, τόν συνάδελφο καθηγητή, σέ ὅλους ξεχωριστά. Ἀπλόχερα και ἄδολα μοίραζε τή βοήθειά του σέ ὅποιον τό ζητοῦσε.

Τόν θυμᾶμαι ἄνθρωπο ἀπλό, γλυκό, καλοσυνάτο και παράλ-ληλα δυναμικό, ὄραματιστή, ἀκούραστο μαχητή... Νιώθω πώς ἔφυγε εὐτυχῆς γιατί κατάφερε κάτι πού λίγοι ἄνθρωποι κάνουν πράξη... κατάφερε ν' ἀδράξει τήν κάθε του μέρα, νά κάνει πραγ-ματικότητα τό ὄραμά του.

.... ἕνα μικρό εὐχαριστῶ ἀπό μιά μαθήτριά του

Έπιμέλεια:

Σεβ. Μητροπολίτης Γορτύνης καί Άρκαδίας κ. Μακάριος

© Ίερά Κοινοβιακή Μονή

Κοιμήσεως Θεοτόκου Κουδουμᾶ

Τ.Κ. 70016 ΑΣΗΜΙ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Τηλ. & Φάξ. (28930) 41324 - 41822

Κιν.: 6974852023

Εκδοτική Παραγωγή
ΚΥΠΡΙΟΣ

Καραϊσκάκη 29, 143 43 Νέα Χαλκηδόνα
Τηλ.: 210 8542020 • Fax: 210 8542071
e-mail: skypris@otenet.gr • www.skypris.gr